

## Paris Barış Konferansından Sonra Ortadoğu'yu Paylaşım Çalışmalarında İngiliz Ajan Ve Uzmanlarının 26 Mart 1919 Tarihli Toplantısı

### The Meeting Of British Agents And Experts On The Partition Of The Middle East After The Paris Peace Conference On March 26, 1919

Mehmet Sedat ERKAN\*

#### Öz :

19. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan sanayi devrimi ile yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarına ulaşmak isteyen batılı devletler arasındaki sömürgecilik faaliyetleri yeni bir boyut kazandı ve aralarındaki rekabet çok arttı.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devletinin hakimiyeti altında olan bölgelerin sömürgeci devletler tarafından paylaşımı için çeşitli gizli anlaşmalar yapıldı. Ortadoğu bölgesi, İngiltere için sömürgesi olan Hindistan'ın deniz yolunun güvenliğinin sağlanması ve diğer taraftan önemi ortaya çıkan petrol kaynakları yüzünden çok önemliydi. Fransa ise zamanında kazandığı imtiyazlar nedeniyle ekonomik açıdan bilhassa Suriye'de ve bölgede etkindi ve petrol bölgelerine de ulaşmak istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılında bitmesinden iki ay sonra savaşın galibi İtilâf Devletleri, 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir araya geldi. Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalamaya yönelik daha önce yapmış oldukları anlaşmaları tekrar gözden geçirdiler. Aslında daha Birinci dünya Savaşı devam ederken İngiltere Ortadoğu bölgesinin elde edilmesi için saptanan politikanın sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için çeşitli birimlerin temsilcilerinden oluşan bir dizi komiteler oluşturmuştu.

\* Dr. Öğrt. Üyesi, Başkent Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-2082—283X, Mail: mserkan@baskent.edu.tr

İşte Paris Barış Konferansı'ndan sonraki günlerde İngiltere Hükümeti tarafından sürdürülen periyodik komite çalışmalarından birisi olan ve İngiliz arşivlerindeki "Türkiye ve Ortadoğu ; Mezopotamya ve Suriye'deki Bölgesel Ayarlamalar" başlıklı toplantı tutanağı Büyük Britanya İmparatorluğu tarafından Fransa ile yapılan paylaşım mücadelesi çalışmalarına bir örnektir.

Toplantı tutanağı incelendiğinde, toplantıya katılanların üçünün sivil, dördünün asker kişilerden oluştuğu, hepsinin yıllarca Anadolu, Ortadoğu ve Arap yarımadasındaki coğrafyada çalıştıkları, birkaç lisan bildikleri ve bölgede çeşitli görevlerde buldukları görülmektedir.

Sonuç olarak 26 Mart 1919 tarihinde yapılan toplantı tutanağından anlaşıldığı üzere, Paris Barış Konferansı'nı takip eden günlerde, İngiltere-Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan Suriye İtilâfnamesi'ne giden süreçte, İngiltere Hükümetince Ortadoğu konusunda uzman kişilerce birçok toplantının yapıldığı ve İngiliz Hükümetinin politikasının saptandığı görülmektedir. Toplantı sonunda İngiltere tarafından Fransa'ya, ekte yeni sınırları gösteren Mezopotamya ve Suriye haritası sunulmuştur. İngiltere'nin petrolün yanı sıra bölgedeki su kaynaklarını da kontrol etmek istediği görülmektedir.

**Anahtar Sözcükler:** Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı, Mezopotamya, Thomas Edward Lawrence, Filistin

**Abstract:**

With the industrial revolution that began in the late 19th century, Western powers seeking access to underground and surface raw material resources saw their colonial activities take on a new dimension, and competition between them increased significantly. During World War I, various secret agreements were made among the colonial powers for the partition of the territories under Ottoman rule. The Middle East was particularly important for Britain, as it was essential for securing the safety of the sea route of its colony India, and due to the emergence of significant oil reserves in the region. France, on the other hand, was influential economically, especially in Syria and the region, due to the privileges it had gained in the past, and it also wanted to access the regions rich in oil.

Two months after the end of World War I in 1918, the Entente Powers, the victors of the war, gathered in Paris on January 18, 1919. At the Paris Peace Conference, they reviewed the agreements they had previously made for the partition of Ottoman territories. In fact, while World War I was still going on, Britain had established a series of committees made up of representatives from various departments to implement the policy of acquiring the Middle East.

After the Paris Peace Conference, one of the periodic committee meetings conducted by the British government, titled "Turkey and the Middle East; Regional Adjustments in Mesopotamia and Syria," which is found in British archives, is an example of the struggle for partition between Great Britain and France. When the meeting records are examined, it is seen that three civilians and four military personnel participated in the meeting, all of whom had worked in Anatolia, the Middle East, and the Arabian Peninsula for years, knew several languages, and had held various positions in the region.

As a result, it is understood from the meeting records of March 26, 1919, that in the days following the Paris Peace Conference, many meetings were held by experts on the Middle East from the British government, and its policy was determined. In the process leading to the Syrian Mandate Treaty signed between Britain and France on September 15, 1919, it can be seen that a map of Mesopotamia and Syria with recent borders was presented to France by Britain at the end of the meeting. It is also evident that Britain wanted to control not only the petroleum, but also water resources in the region.

**Keywords:** Paris Peace Conference, First World War, Mesopotamia, Thomas Edward Lawrence, Palestine

### **Avrupa devletlerinin Sömürgecilik Faaliyetleri:**

15. Yüzyılda Avrupalı devletlerin ilk denizaşırı yolculukları ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri, 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlayan sanayi devrimi ile yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarına olan ihtiyacın artmasıyla yeni bir boyut kazandı. Milli çıkarları gereği topraklarını genişleterek yeni pazarlar ve kaynaklar edinmek isteği devletlerarasındaki rekabeti artırdı.

Birinci Dünya Savaşının başladığı 1914 yılında dünya topraklarının yarısı ile dünya halklarının üçte biri yayılcı Batı Avrupa devletlerinin egemenliği altına girmişti. Belçika, günümüz Endonezya'sının Sumatra ve Cava adalarını, Orta Amerika'da Bornea Adalarını, Avustralya'nın kuzeyinde yer alan Yeni Gine'yi, Afrika kıtasının orta bölümünde yer alan Kongo ve güney Sudan'ı sömürgeleştirmiş, Hollanda ise Afrika'da, Pasifikte ve güney Amerika'da sömürgelere sahipti. Yüz ölçüm olarak küçük bu iki devletin kendilerinden kat kat büyük toprakları vardı. Rus Çarlığı sömürgecilik faaliyetlerine 19.Yüzyıldan itibaren başlamıştı. Yayılcılığı denizaşırı değil karadan olmuştu. Türkistan'dan Mançurya sınırına kadar Sibirya dahil Asya topraklarını ele geçirmişti. Alman İmparatorluğu'nun 1888 tarihinde başına geçen ve dünya lideri olma arzusunda olan II. Wilhelm, sömürge edinme için yeni bir politika izlemeye başladı. Diğer taraftan dünya coğrafyasının önemli noktaları ve çoğu bölgeler İngiliz ve Fransız İmparatorlukları tarafından ele geçirilmişti. Almanya'da Afrika kıtasında işgal edilmemiş alanlara yöneldi, Togo, Kamerun ve Güneybatı Afrika'yı ele geçirdi. (Akalin,2016:163 )

Sömürge edinme yarışında Avrupa'nın iki başat gücü, İngiltere ve Fransa, diğer Avrupa devletlerini geride bırakmıştı. Fransa kuzeybatı Afrika ülkeleri Fas, Cezayir, Tunus ile, büyük Sahra güneyinde kalan geniş Afrika toprakları ile Asya'da Çin Hindi dahil yayılmıştı. Sömürge toprakları Fransa'nın 20 katı büyüklüğe sahipti. Sömürgecilik faaliyetlerinde başı çeken İngiliz İmparatorluğunun sömürge toprakları Mısır, Sudan, Ümit Burnu'ndan Akdeniz kıyılarına kadar Afrika'nın doğu yarısı, Hint Yarımadası, Seylan, Güney-Doğu Asya gibi ülkelerden oluşuyordu. Sömürgelerinin büyüklüğü yüz ölçüm olarak kendi ülkesinin, yani adanın yüz ölçümünün 104 katına çıkmıştı. Büyük Britanya İmparatorluğu olarak üç büyük denize yayılmış ve nüfusu 500 milyona ulaşmıştı. İngiliz Ordusu ücretli ve gönüllü askerlerden oluşuyordu. İngiltere ve sömürgelerinde 88 milyon İngiliz bulunmaktaydı. Denizcilik alanında 20 milyon tonluk ticaret gemileriyle dünya denizciliğinin üçte birine sahipti. (Belen,1964:21)

Amerika'nın da katılımı ile sömürgecilik Pasifik'e açıldı. 20.Yüzyılın başlarında Afrika'nın %90'ı Pasifik'in %99'u sömürgeleşmiş durumdaydı. Bunun yanında İngiltere, Fransa ve Almanya'nın maden, demiryolu, deniz işletmeleri gibi alanlardaki dış yatırımları 160 milyon altın frank idi. Bu bütün dünya yatırımlarının %83'ünü teşkil ediyordu.( YÖK Komisyon,1997:43)

Sömürgecilik faaliyetlerinin artmasına paralel olarak, Avrupalı devletlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın Çin Hindi, Hindistan, Yeni Zelanda, Avustralya gibi sömürgelerine giden kara ve deniz ticaret yolları çok önem kazandı. Bu stratejik bölgelerden biri olan Ortadoğu bölgesi, Basra ve Irak Körfezleri Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde idi. ( Kocatürk, 2016:202 )

### **Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeki Ortadoğu topraklarını paylaşma projeleri :**

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devletinin savaşı kaybetmesi durumunda hakimiyeti altında olan bölgelerin sömürgeci devletler tarafından paylaşımı için çeşitli gizli anlaşmalar yapıldı. Ortadoğu bölgesinin paylaşımı için iki devlet, İngiltere ve Fransa mücadele etti. İngiltere için sömürgeci olan Hindistan'ın deniz yolunun güvenliğinin sağlanması, diğer yandan asrın keşfi olan petrolün ana kaynağı olan Arabistan yarımadasına sahip olabilmesi kendisi için hayati önem taşıyordu. Fransa ise zamanında kazandığı imtiyazlar nedeniyle ekonomik açıdan bilhassa Suriye'de ve bölgede etkindi ve petrol bölgelerine de ulaşmak istiyordu.

Savaşın başladığı ilk günlerde Osmanlı Devletinin Alman İmparatorluğu ile birlikte hareket etmesi üzerine, İngiltere Arap dünyasını Osmanlı devletine karşı ayaklandırmak için arayışlar içerisine girdi. Kadim geçmişleriyle, Bedevî atalarıyla gurur duyan Araplar, genellikle aşiretler şeklinde yaşıyordu ve ayrı bir halk kimliğinden yoksundu. ( Mackey,2003:130) Arabistan yarımadasının güneybatısında bulunan Yemen Osmanlı yönetiminde idi ve imparatorluk ile ilişkileri iyiydi. Diğer yandan Mekte Emiri Hüseyin ve Basra kıyısında yerleşik olan Necid Emiri İbni Suud ( Suudi Arabistan'ın kurucusu ve ilk kralı) Osmanlı Devletine karşıydı. İngilizler bu ikisi ile anlaşarak sömürgelerine giden Hint yolunun emniyetini sağlamak için görüşmelere başladı. İngiltere Aralık 1915 tarihinde Necid Emiri İbni Suud ile yaptığı anlaşma ile Arap yarımadasındaki Necid Sultanlığını tanıdı ve Kuveyt hariç Basra körfezinin batı ve güney kıyılarını İbni Suud'un hakimiyetine bıraktı. İngiltere bu toprakları savunmayı ve parasal yardım yapmayı üstleniyordu. Bu gelişmeler üzerine Şerif Hüseyin İngiltere ile görüşerek, Arap yarımadasının tamamını ile, Irak ve Suriye'yi içine alacak büyük bir Arap devleti kurularak kendisinin de bu Arap devletinin başına geçirilmesi talebinde bulundu. İngiltere'nin Kahire'deki Yüksek Komiseri Henry Mc Mahon ile Şerif Hüseyin arasında 1915 yılında başlayan görüşmeler 1916 yılı ocak ayında anlaşmayla sonuçlandı. ( Armaoğlu,1998:350 )

İngiltere, Lübnan hariç Şerif Hüseyin'in bütün isteklerini kabul etti. Bu anlaşma sonrası Araplar isyan ederek Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere safında savaşa başladı. ( İngiltere'nin Arapları kışkırtmasında bu makalenin konusu olan 29 Mart 1919 toplantısına katılan ve toplantıya katılanlarda isimleri geçen İngiliz ajanlarının etkin rolü oldu.)

İngiltere'nin, Şerif Hüseyin ile yaptığı müzakereler konusunda 1915 yılı kasım ayında Fransa'ya bilgi vermesi üzerine Fransa, Orta Doğu'nun paylaşılmasında kendisine de pay istedi. İngiltere ile Fransa arasında yapılan görüşmeler sonrası 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihlerinde karşılıklı verilen notalarla anlaşma sağlandı. İngiliz ve Fransız temsilcileri 1916 yılı mart ayında Rusya'ya giderek Rus Dışişleri Bakanı Sazarof ile görüşerek anlaşma ile ilgili Rusyanın da onayını aldılar. ( Petrograd Protokolü)

Bu anlaşmaya göre, Rus Çarlığı Bitlis, Muş, Van, Siirt ve Erzurum vilayetleri ile Trabzon'a kadar doğu Karadeniz bölgesini alıyordu. Buna karşılık Fransa'ya Akka'dan itibaren Suriye'nin kıyı bölgesinin tamamı ile Adana ve Mersin çevresi veriliyordu. Bağdat, Basra vilayetleri ile Akka ve Hayfa limanları İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan bölgede bir Arap Devletler Federasyonu kurulacaktı. Bu Arap Devleti'nin Akka-Kerkük

hattının kuzeyi Fransız, güney kısmı ise İngiliz nüfuz bölgesi olacaktı. İskenderun'a serbest liman, Filistin'e de uluslararası bölge statüsü verilecekti. Böylece İngiltere, Şerif Hüseyin'e isyan karşılığı taahhüt ettiği bağımsız büyük Arap Devleti uygulamasından vazgeçiyor ve Fransa'yla beraber Orta Doğu'yu paylaşıyordu. Bu gelişmelerden habersiz Şerif Hüseyin ise 10 Haziranda Mekke'de Arap ayaklanmasını başlatıyordu.

### **Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919):**

Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılında bitmesinden iki ay sonra itilaf Devletleri, savaş sonrası kalıcı statüyü belirleyecek barış antlaşmalarının imzalanması öncesi, bu antlaşmaların hangi esaslara göre yapılacağını belirlemek amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir araya geldiler. İtilaf Devletleri ile birlikte 32 devletin katıldığı Paris Barış Konferansı'nın ana yönlendiricileri Dörtler Konseyi adı verilen İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD oldu.

İtilaf Devletleri, bu Konferansta, Osmanlı Devleti'nin topraklarını parçalamaya yönelik daha önce yapmış oldukları anlaşmaları tekrar gözden geçirerek son şeklini oluşturmuşlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya, Sevr Antlaşması'na esas teşkil edecek son paylaşımı yaparken, Ermenilere verilecek olan toprakları belirleme yetkisini de ABD Başkanı Wilson'a vermişlerdi.

Bu uzlaşmanın en önemli konularından birini Yunanistan'a verilecek topraklar oluşturuluyordu. İngiltere Başbakanı Lloyd George, İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu ve Trakya'nın doğusunun Yunanistan'a verilmesi düşüncesindeydi. Oysa İzmir ve havalisi St. Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalyanlara söz verilmişti. Ancak İtalyanların savaş içindeki etkisizliği ve Yunanlıların Makedonya ve Ukrayna cephelerine asker göndermesi, paylaşımın yeniden yapılmasını gerektiriyordu. Lloyd George, diğer devletler üzerindeki etkisini kullanarak bu yeni paylaşımı kabul ettirdi. Bunun üzerine 12 Mayıs 1918 tarihinde İzmir ve havalisi ile Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi kabul edildi. Böylece daha savaşın başında hazırlanmış olan Grey-Venizelos Projesi fiilen uygulamaya kondu. ( Llewellyn Smith, 2002:59 )

Paris Barış Konferansı, yaklaşık yedi ay sürdü, çetin pazarlıklar yapıldı ve yenilen devletlerin nasıl parçalanarak paylaşılacağı netleştirildi. Bu kapsamda Paris Barış Konferansı'nın Osmanlı Devleti açısından sonucu; Sevr Barış Antlaşması olacaktı. Konferans'ta Ermenilere verilecek toprakların bizzat ABD Başkanı Wilson tarafından belirlenmesi kararlaştırıldı.

Konferans'ın aldığı en önemli kararlardan biri de Milletler Cemiyeti'nin kurulması olmuştu. Ancak uluslararası barışı sağlamak amacıyla kurulan bu cemiyet, bir süre sonra savaşın galibi devletlerin isteklerini yerine getiren bir araca dönüştü.

## **Paris Barış Konferansı'ndan sonra İngiliz Hükümeti tarafından belli aralıklarla yapılan komite çalışmalarından 26 Mart 1919 Toplantısı:**

Aslında daha Birinci dünya Savaşı devam ederken İngiltere Ortadoğu bölgesinin elde edilmesi için saptanan politikanın sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için 1917 yılından itibaren lord Curzon başkanlığında ve her biri Ortadoğu ile alakalı çeşitli bölümlerden üyeler içeren bir dizi komiteler oluşturulmuştu. Bu komiteler konu ile ilgili çeşitli hükümet kuruluşlarının temsilcilerinden meydana geliyordu. 1917 yılında İran ve Mezopotamya komitesi ,1917-1918 yıllarında Orta Doğu Komiteleri ve 1918 yılında Doğu komitesi kurulmuştu. (Paris,1998:773)

İşte Paris Barış Konferansı'ndan sonraki günlerde İngiltere Hükümeti tarafından (Whitehall) <sup>1</sup> sürdürülen periyodik komite çalışmalarından birisi olan ve İngiliz arşivlerindeki “Türkiye ve Ortadoğu ; Dosya kayıt no: 5716 – FO 608/83/3 Mezopotamya ve Suriye'deki Bölgesel Ayarlamalar (Düzeltilmeler)” başlıklı klasör, Büyük Britanya İmparatorluğu tarafından Fransa ile yapılan paylaşım mücadelesi çalışmalarına bir örnektir. (EKLER) <sup>2</sup>

Toplantı tutanaklarının bulunduğu dosyanın kapağında

“Mezopotamya ve Suriye'deki Bölgesel Düzenlemeler” başlığı altında

1. Mezopotamya'nın muhtemel kuzey ve batı sınırları
2. Suriye'de manda yetkisinin Fransa'ya verilmesi durumunda,12 Mart toplantısında Ortadoğu Bölümü tarafından önerilen bölgesel düzenlemelerde olası değişiklikler.

Fransızlarla daha fazla müzakereler yapılması durumunda, toplantıda İngiliz Hükümeti ile bağlantılı;

1. Mezopotamya için batı sınır çizgisi
2. Güney Suriye ile ilişkisinde Filistin'in kuzey sınırı
3. Filistin, Mısır, Hicaz arasındaki bölge, Skyes - Picot anlaşmasının B alanına benzer şekilde yönetilen İngiliz mandası altında olması “ yazmaktadır.

Tutanak notları incelendiğinde aslında toplantının 26 Mart 1919 tarihinde yapıldığı, 29 Martta arşivlendiği anlaşılmaktadır. Sevr Projesi (10 Ağustos 1920) öncesi, İngiltere-Fransa arasında yapılan ve Suriye İtilâfnamesi'ne (15 Eylül 1919) giden süreçte, İngiltere Hükümetince uzman kişilerden oluşan birçok toplantının yapıldığı ve İngiliz Hükümetinin politikasının saptandığı görülmektedir.

1 Whitehall: İngiltere'nin başşehri Londra'da Parliament Square'dan başlayarak Trafalgar Meydanı'na kadar devam eden ana cadde olup Westminster semtinde bulunmaktadır. Birleşik Krallığın birçok resmi devlet dairesi burada yer almaktadır. Bu nedenle İngiltere hükümetinin devlet kararlarının alındığı yönetim yeri olarak bilinir.  
2 The National Archives, Registry No.5716- FO 608 /83/3, “Turkey And Middle East “,The Kew, Richmond, London.



(Toplantıda bölgenin isminin Mezopotamya olarak geçmesinin nedeni kelimenin kökeninin eski Yunanca'dan gelmesidir. Batılı devletler bu nedenle bölge için Mezopotamya tanımlamasını kullanmışlardır. Günümüzde Ortadoğu'da Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölge, kuzeydoğu Suriye, güneydoğu Anadolu bölgesi, Güneybatı İran topraklarını kapsayan bölgedir. Ortadoğu bölgesinin büyük bir kısmını kapsamaktadır.)

Seçilmiş kişilerden oluşan bu toplantıların sürdürülmesinin nedeni, sömürgecilik faaliyetlerinin başladığı yıllardan itibaren Ortadoğu'ya ilişkin düzenlemelerin İngiltere ve Fransa arasında önemli çekişmelere yol açmasındandı. Paris Barış Konferansı ve takip eden günlerde, İngiltere ve Fransa Arap topraklarının paylaşımı ile ilgili Skyes-Picot Anlaşması hakkında farklı düşünmeye başlamışlardı. Rusya'daki 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Rus Çarlığı'nın çökmesi nedeniyle İngiltere'nin elde ettiği avantajlar, diğer yandan Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İngiliz kuvvetlerinin konum ve kuruluşları itibarıyla elde ettiği kazanımlar, İngiltere'nin Ortadoğu bölgesi ile ilgili toprak taleplerini tekrar gözden geçirmesine neden olmuştu. ( Kılınçkaya , 2004:113 )

### **Toplantıya katılanlar:**

Toplantı tutanağının ilk sayfasında “26 Mart tarihinde yapılan toplantıya; Sir A. Hirtzel, Albay Hogarth , Albay Wilson , Albay Gribbon , Albay Lawrence , Miss Bell ve Mr.Forbes katılmışlardır. “ifadesi yer almaktadır.

Üçü sivil, dördü asker kişiden oluşan heyetin biyografileri incelendiğinde, hepsinin yıllarca Anadolu, Ortadoğu ve Arap yarımadasındaki coğrafyada çalıştıkları, birkaç lisan bildikleri, bölgedeki İngiliz konsolosluklarında siyasi görevli, arkeolog, seyyah, petrol şirketlerinde memur, ziraat bilimci olarak buldukları ve bazılarının bölgedeki askeri birliklerde çeşitli rütbelerde görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu kişilerin konularında uzman ve bölgeye ait çalışma ve incelemelerinin birkaç yıla ait olmadığı, Ortadoğu coğrafyası ile yıllarca ilgilendikleri görülmektedir.

**Sir Arthur Hirtzel:** ( 1870-1937), Oxford Üniversitesi mezunu olan Hirtzel, 1858 tarihinde Hindistan eyaletlerinin yönetimi için kurulan ve bir İngiliz hükümet dairesi olan Hindistan Ofisine, 1894 yılında girdi. Kapsadığı alan olarak, Hindistan alt kıtasındaki ülkelerin çoğunu, Hindistan, Pakistan Bangladeş ve Myanmar ülkeleri ile Hint Okyanusu çevresindeki diğer bölgeleri kapsıyordu. Hindistan ofisinin başında İngiliz kabinesinin bir üyesi olan Hindistan Dışişleri Bakanı bulunuyordu. Hirtzel, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında, Hindistan Ofisi'nin Mezopotamya ve Orta Doğu'ya yönelik politikasını daha geniş anlamda hazırlamakla görevlendirildi. 1918-1920 yılları arasında Mezopotamya'da sivil komiser vekili olarak görev yaptı. Hirtzel, Ortadoğu konusunda uzman ve konularındaki bilgi birikimine saygı duyulan bir yöneticiydi. Ortadoğu dahil, sorumlu olduğu geniş ve karmaşık bir coğrafyada siyasi ve askeri gelişmeleri iyi takip eden ve değişen politikaları uluslararası ortama iyi uyarlayan bir yeteneğe sahipti. Hindistan Ofisinde seçkin bir yeri vardı. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr (Sevres) Anlaşmasında İngiliz heyetinde görev aldı. ( Fisher, 2021:263-268 ; TTK,1953:169 ); ([https://en.wikipedia.org/wiki/India\\_Office](https://en.wikipedia.org/wiki/India_Office) )



David George Hogarth : ( 1862-1927 ), Oxford Üniversitesi mezunu olan Hogarth, arkeolog ve bilim insanı idi. Bir dönem Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyeliği de yaptı. 1887 ve 1907 yılları arasında Kıbrıs , Girit , Mısır , Suriye , Melos ve Efes'te ( Artemis Tapınağı ) kazıları ile Girit adasında Zakros ve Psychro Mağarası'nı kazdı. Hogarth, 1897'de Atina'daki İngiliz Okulu'nun müdürü oldu ve 1900'e kadar bu görevi sürdürdü. 1904-1905 yıllarında, Efes bölgesindeki Artemis Tapınağı'nın kazısını yönetti. 1908 yılında R. Campbell Thompson ile daha sonra 1911 yılında ise bu sefer T. E. Lawrence ile birlikte Hitit kültürünün başkenti Karkamış'ta kazı yaptı. Hogarth, Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915 yılında Kraliyet Donanmasına katıldı ve Deniz İstihbarat Birimi'nin Coğrafya bölümünde görev yaptı.

Ortadoğu coğrafyasını çok iyi bilen Hogarth, kısa bir süre sonra Osmanlı yönetimine karşı bir Arap başkaldırısı oluşturmak gayesiyle İngilizler tarafından Kahire'ye atandı. Hogarth, T.E. Lawrence ile birlikte çalıştı ve Arap İsyanı için planlamalarda bulundu. Profesör Hogarth, 1916'da Sir Mark Sykes'ın Londra'ya döndüğünde bir süre için Arap Bürosu'nun müdür yardımcısı olarak atandı. 1919'da yapılan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin Ortadoğu komisyonunda görev yaptı. Hogarth, Haziran 1919'da tekrar Oxford'a ve Ashmolean Müzesi'ne döndü. 1925'ten 1927'ye kadar Kraliyet Coğrafya Derneği'nin başkanlığını yaptı. ( Fromkin, 1993:163); ([https://en.wikipedia.org/wiki/David\\_George\\_Hogarth](https://en.wikipedia.org/wiki/David_George_Hogarth))

**Arnold Talbot Wilson:** ( 1884-1940 ) Babası Canon J. M. Wilson'ın müdürü olduğu Clifton College bitirmesine müteakip Royal Military College Kraliyet Askeri Koleji'ni birinci olarak tamamladı. 1907-1909 yıllarında İran'da görev yaptı ve Basra körfezine gönderildi. Wilson, 1908'de Orta Doğu'daki ilk petrol sahası Mescid-i Süleyman'ın keşfini denetledi. 1914'te Türk-İran sınırının saptanması için oluşturulan heyette görev aldı. Ocak 1915'te İngilizler Basra Körfezi ve Basra üzerinden Hindistan'dan Mezopotamya'ya asker gönderirken, Wilson bölgenin İngiliz Siyasi Subayı Sir Percy Cox'un yardımcısı olarak atandı. Bölge ile ilgili detaylı nüfus istatistikleri ve coğrafya çalışmaları yaptı. 1918-1920'de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Bağdat komiseri ( Sivil yöneticisi ) olarak görev yaptı.( Kartın, 2014: 397-413 )

**Walter Harold Gribbon:** ( 1881-1944 ), İmparatorluk Savunma Koleji'ni bitirdi. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında genç bir subay olarak başarılı hizmetlerde bulundu ve Lancaster Kraliyet Alayında ( Kings Own Royal Regiment ) görev yaptı. 1916-1918 yılları arasında Askeri İstihbarat Direktörü olan Tümgeneral George Macdonagh'un mahiyetinde binbaşı rütbesinde hizmet etmek üzere Mezopotamya'da görevlendirildi. Gribbon bölgede başarılı istihbarat çalışmalarında bulundu. Romanya'dan Filistin'e göç etmiş ve bir Osmanlı vatandaşı olan Yahudi Aaron Aaronsohn ile irtibat kurdu. Aaron başarılı bir tarım uzmanı, botanikçi bir bilim insanı ve koyu bir siyonist idi. Aaronsohn ,1915'te tarım ürünlerini yok eden bir çöl çekirge istilası sırasında Filistin'deki 4. Ordu Komutanı olan Cemal Paşa'ya bilimsel danışman olarak hizmet etti ve güvenini kazandı. Aynı yılın Mart-Ekim aylarında, çekirgeler ülkeyi neredeyse tüm bitki örtüsünden yoksun bıraktı. Bu yüzden kendisine günümüz İsrail'i dahil Suriye'de olarak bilinen bölgede serbest dolaşım ve araştırma izni verildi. Bu yetkiden de istifade ile araştırdıkları alanların ayrıntılı haritalarını çıkardı. Ayrıca Osmanlı askeri garnizon ve karakollarının konuş ve kuruluşları, bölgedeki su kaynakları hakkında stratejik bilgiler topladı. Ekim 1916'da Gribbon ile tanıştı. Halkının geleceğinin İngiliz

desteğine bağlı olduğuna giderek daha fazla ikna olan Aaronsohn ve ailesi, Kahire'deki İngiliz ajanlarına topladıkları bilgi ve duyumları ulaştırdı.

Gribbon ve Aaron'un oluşturduğu ekip, General Edmund Allenby'nin Sina ve Filistin'de yaptığı askeri harekâta çok önemli istihbarî bilgiler verdi.

İngiliz Ordusu'na sağlanan bu bilgiler sayesinde General Allenby, çöldeki vahaların yerleriyle ilgili bilgi sahibi de olduğundan Gazze'deki güçlü Osmanlı savunmasını geçerek Beersheba'ya ( Necef Çölü'nün en büyük şehri ) sürpriz bir saldırı düzenlemeyi başardı. Aaronsohn'un ölümünden sonra, İngiliz Askeri İstihbarat müdürü, Aaronsohn grubu tarafından sağlanan bilgiler olmadan Allenby'nin zaferinin mümkün olmayacağını doğruladı.

Bu nedenle Allenby, İsrail tarihinde oldukça önemli bir şahsiyet olarak yerini aldı. Gribbon daha sonra işgal yıllarında İstanbul'da albay rütbesinde görev yaptı ve İngiliz esirlerinin değişimi esnasında İngiliz Başkomutanlığı temsilcisi olarak görüşmelere katıldı. İngiliz diplomat Sir Eyre Crowe'nın raporlarında belirttiğine göre Albay Gribbon siyonizme gönül vermiş bir taraftar idi. ( Şimşir,1973:252 ) ; ( Çapa,1989:468)

**Thomas Edward Lawrence:** (1888-1935), 19 yaşında Jesus Collage Oxford'un tarih bursunu kazandı. Oxford Üniversitesi'nde iki şarkiyatçı ile tanıştı. Birincisi İngiliz Hükümetine istihbarat alanında tavsiyelerde bulunan ve yardım eden arkeolog ve Ashmolean Müzesi müdürü olan David George Hogarth; diğeri ise Yahudi kökenli İbrance, Ermenice Süryanice, Farsça, Türkçe bilen ve Arapça diline hakim profesör David Samuel Margoliouth idi. Hocası Hogarth Lawrence'i her konuda bilhassa dünyadaki İngiliz menfaatleri konusunda eğitti ve arkeolojiye olan ilgisini geliştirdi. Ortadoğu coğrafyası konusunda Oxford'da yaşayan Arap asıllı arkadaşı Udeh ve gezgin Charles Doughty'den ayrıntılı bilgiler edindi.

1909 yılında Londra'dan Lübnan'a gitti. Hocası Hogarth'ın kendisine yaptığı gezi planı çerçevesinde Suriye, Mezopotamya ve güneydoğu Anadolu dahil 1600 kilometre yol yaptı. Gezisi esnasında Arap kıyafetleri giydi ve Arapçasını ilerletti. Bölge halkının sosyal ilişkilerini, örf ve adetlerini, toplum yapısını inceledi. Aynı zamanda iyi bir istihbaratçı olan hocası Hogarth'ın önerileriyle hazırlayacağı tezi ile ilgili bilgi topladı. 1910 yılında tezini sundu ve çok başarılı bulundu. Aynı zamanda İstihbarat elemanı da olan hocası Hogarth ile aynı yıl Türkiye'ye gelerek güneydoğu Anadolu bölgesinde Fırat nehri boyunca arkeolojik kazı çalışmaları ile birlikte petrol alanlarının da araştırmalarını yaptı. Gezdiği yerlerin etnik ve siyasi yapısını inceledi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına kadar Sina, Gazze, Akabe bölgeleri dahil Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır gibi Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyanın askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan ayrıntılı haritasını çıkarttı. Bölgedeki su kaynakları dahil, topoğrafik yapısını, yol, geçit, köprüleri, savunma maksatlı kullanılan kale ve karakolları, savunma mevzilerini tespit etti. Savaş başlayınca Hogarth'ın önerisi üzerine İngiliz hükümetince Kahire'deki istihbarat faaliyetlerinin yürütüldüğü sonradan Arap Bürosu adını alan askeri haber alma teşkilâtında görevlendirildi. Savaş esnasında istihbarat toplama faaliyetlerinin yanı sıra esir düşen Osmanlı askerlerinin sorgulamasında bulundu. 1916 yılının ekiminde, Arap milliyetçiliğinin kışkırtılması ve bölge halkının, aşiretlerin Osmanlı Devletine başkaldırması

için görevlendirildi. Müslüman örf ve adetlerini ve bölge halkının davranışlarını öğrenen, iyi derecede Arapça bilen Lawrance Hicaz'da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile tanıştı. Aynı yıl Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile görüşerek Osmanlı Devletine karşı isyanı başlattı. Arap başkaldırısının örgütlenmesinde ve finansal kaynağının sağlanmasında İngiliz devleti adına başrolde oynadı. Emir'in oğlu Faysal ile birlikte Osmanlı ordusuna karşı gerilla harbi başlattı. 1917 yılı Ocak ayı ile 26 Eylül 1918 tarihleri arasında bölgedeki Osmanlı birliklerine lojistik destek sağlamak için kullanılan ve başlıya ulaştırma yolu olan hicaz demiryoluna saldırılar yaptı. Osmanlı askeri Medine şehrini savunurken diğer yandan saldırı ve sabotajlara maruz kalan Hicaz demiryolunun tamiiri ile uğraşmak zorunda kaldı.

Akabe saldırısındaki başarısından dolayı rütbesi binbaşılığa yükseltildi. 23 Ocak 1918 'de Lut Gölü'nün güneydoğusundaki Tafileh Savaşı'ndan sonra üstün hizmet nişanı ile ödüllendirildi ve yarbaylığa terfi etti.1 Ekim 1918 tarihinde Şam İngilizlerin eline geçtikten sonra Londra'ya geri döndü. Birinci Dünya Savaşı biterken rütbesi albaydı.

Arap yarımadasında başlatılan isyanın mimarlarından olan ve iyi yetiştirilmiş bir ajan olan Lawrance, bölgenin İngiliz hakimiyetine geçmesinde tarihi bir rol oynadı. General Allenby'in Filistin'den Suriye'ye doğru yaptığı taarruzlarındaki başarısında istihbarati açıdan büyük katkıları oldu. "Bilgelğin Yedi Sütunu" adlı kitabı olan Lawrance 1935 yılında İngiltere'de bir motosiklet kazasında 46 yaşında öldü. ( Yılmaz, 2017:6) (Murphy,2022:17) ( <https://islamansiklopedisi.org.tr/lawrence-thomas-edward>)

**Gertrude Margaret Lowthian Bell:** (1868-1926), Londra'da orta öğretimini tamamlayan G.Bell, Oxford Üniversitesinin tarih bölümünden çok başarılı bir öğrencilik döneminden sonra birincilik ile mezun olan ilk kadın oldu. Çünkü o yıllarda kızların üniversiteye gitmesi normal karşılanmadığı gibi gereksiz zaman kaybı olarak görülüyordu. Daha sonra coğrafya ve arkeoloji programlarına kaydını yaptırdı. Sahip olduğu pratik zekâsı ve güçlü hafızası, kendisini diğer kişilerden ayıran en önemli özelliği idi.Aydın bir düşünce yapısına ve biraz da maceraperest bir özelliğe sahip olduğundan okulu bitirdikten sonra, dağcılık ve dünya turları ile ilgilenmeye başladı. Üvey teyzesinin kocası Sir Frank Lascelles, İran'ın başkenti Tahran'a İngiltere Büyükelçisi olarak atanmasını değerlendiren Bell, ilk gezisini Mart 1892 tarihinde İran'a yaptı. İngilizce, Almanca, Fransızca ve Latinceyi konuşabiliyordu. Ayrıca Arapça, İtalyanca ve Osmanlıca'yı da biliyordu. İran'da aldığı özel derslerle Farsça'yı konuşmaya başladı. Bu yolculuğunu 1894'te yayınlanan Farsça Resimler adlı kitabında anlattı.1899'da Bell yeniden Ortadoğu'ya gitti. O yıl Filistin ve Suriye'yi ziyaret etti. Sonraki 12 yıl boyunca Arabistan'ı altı kez dolaştı. 1907 yılının mart ayında arkeolog arkadaşı W. Ramsay ile Anadolu'ya gelerek incelemelerde bulundu. 1909 yılının ocak ayında Mezopotamya'yı dolaştı ve günümüzde Gaziantep ilinin bir ilçesi olan Fırat nehrinin batısındaki Karkamış'ta Hitit ve Asur dönemine ait kazılar yaptı, bölgede keşif ve incelemelerde bulundu. Babil ve Nefce'e gitti. 1913'de zor şartlarda Arabistanda yaklaşık 3000 km. inceleme gezisi yaptı. Yayınladığı kitaplar ile Ortadoğu uzmanlığı kabul edilmiş oldu.

Yaptığı seyahat ve gezilerde elde ettiği bilgiler ve araştırmacı kimliği İngiliz Dış İstihbarat Örgütü ( Secret Intelligence Service- MI6) 'nın dikkatini çekti. İngiltere

hükümetine istihbarat alanında danışmanlık yapan, Oxford üniversitesinde tarih hocası ve arkeolog olan David Hogarth, T. Lawrance gibi, G. Bell'in de kapasitesini fark etti ve onu da 1915 yılında Kahire'de general Gilbert Clayton liderliğinde teşkil edile Kahire İstihbarat Bürosu'nda görevlendirilmesini sağladı. Toplanan haber ve bilgiler değerlendirilerek yani istihbarat haline getirildikten sonra, bu büro vasıtasıyla Londra başta olmak üzere İngiltere'nin önemli sömürgeleri olan Sudan, Mısır ve Hindistan'a iletiliyordu. Önceden tanıdığı T. E. Lawrence ile tekrar bir araya geldi. Araştırma yaptığı bölgelerde elde ettiği bilgileri ( Su kaynakları dahil, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ), çekmiş olduğu fotoğrafları, bölgeye ait çizmiş olduğu haritaları, stratejik istihbarî bilgileri İngiliz Kraliyet Coğrafya Merkezi'ne gönderdi. İngiliz istihbaratı Bell'in bölgedeki aşiretler ve yerli halklarla kurduğu yakın ilişkileri, konuşabildiği dilleri, bölge hakkında uyandırdığı hayranlığı çok iyi bildiğinden Ortadoğu bölgesindeki İngiliz çıkarları için oluşan projelerde kendisinden çok yararlandı.

10 Mart 1917'de İngilizler Bağdat'ı ele geçirdikten sonra, general Percy Cox kendisini davet etti ve "Doğu Sekreteri" rütbesi verildi. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması kesinleştiğinden, Bell, Mezopotamya'daki durumun analizini yapmakla görevlendirildi. "Mezopotamya'da Kendi Kaderini Tayin Etmek" adlı raporu yazdı. Bell bu süreçte İngiliz yetkililer ile Arap ileri gelenleri ve aşiret reisleri arasında arabuluculuk faaliyetlerinde bulundu. İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını sağlamak için, kuzeyde bağımsızlık isteyen bir kısım Kürtler, Irak'ın orta kesimlerinde bulunan Sünnî aşiretler ve güneyde bulunan Şii aşiretler ile etkili görüşmeler yaptı.

Araplar arasında "Çöl Kraliçesi", "Irak'ın Taçsız Kraliçesi", olarak ün yapan İngiltere'nin en etkin ajanlarından olan Bell, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bölgede kalarak çalışmalarına devam etti ve 1921 yılında Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Fay-sal'ın kral seçilerek Irak Krallığı'nın oluşmasında, bölgenin paylaşılarak sınırlarının belirlenmesinde etkin rol oynadı. Bağdat Müzesi'ni de ( Irak Ulusal Müzesi ) kuran Bell 'in kitaplarının yanı sıra Newcastle Üniversitesi arşivlerinde 1600 mektubu, 16 adet günlüğü ve bölgeye ait 7000'den fazla fotoğraf bulunmaktadır. (Kenan, 2018:10-16)

**Eric Graham Forbes Adam:** ( 1888-1925) Aristokrat bir İngiliz ailenin çocuğu olarak Hindistan'da dünyaya geldi. İngiltere'nin en eski ve seçkin okullarından olan Eton ve King's College bitirdikten sonra Cambridge'de eğitim gördü. 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiliz Barış Delegasyonu'nda 3. Sekreter olarak görev yaptı. Birinci Dünya Savaşı'ndan müttefikleri ile birlikte yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşılması ve Sevr projesinin gerçekleşmesi için yapılacak anlaşmanın şartlarını hazırlamak için 18-26 Nisan 1920 tarihinde yapılan San Remo konferansına katıldı. Daha sonra yine Şubat 1921'de Londra'da Sevr Antlaşmasını kabul etmeyen Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı Sevr Antlaşmasında bazı küçük değişiklikler yaparak kabul ettirmek için yapılan Londra Konferanslarında üst düzey diplomat olarak katıldı. Lozan Konferansında ülke ve askeri işlerle ilgili Birinci Komisyon Başkanı olan Lord Curzon'un heyetinde görev aldı.

(Değerli,2007:130);( [https://en.wikipedia.org/wiki/Eric\\_Forbes\\_Adam](https://en.wikipedia.org/wiki/Eric_Forbes_Adam))

### Toplantıda tartışılan konular:

26 Mart tarihinde yapılan toplantıya; Sir A. Hirtzel, Albay Hogarth , Albay Wilson , Albay Gribbon , Albay Lawrence , Miss Bell ve Mr.Forbes katılmışlar ve aşağıdaki konuları tartışmışlardır. ( Komisyona bakacak olursak yedi üyenin dördünün asker kökenli üçünün sivil olduğu görülmektedir. Bütün değerlendirmelerde politik görüşlerin yanı sıra askeri açıdan da görüşlere önem verildiği görülmektedir.)

Toplantıda komisyon tarafından aşağıdaki konu başlıkları ele alındı. ; (EK HARİTA)

- A. Mezopotamya'nın olası Kuzey ve Batı sınırları,
- B. 12 Mart toplantısında Ortadoğu Bölümü ( Middle Eastern Section ) tarafından önerilen bölgesel düzenlemeleri değiştirmenin mümkün olup olmayacağı.

26 Mart 1919 tarihli toplantı tutanağında, 12 Mart 1919 tarihinde yapılan toplantıdaki önerilerden bahsedildi ve Suriye'nin bir manda olarak Fransa'ya verilmesi durumunda hangi bölgesel düzenlemelerin en az sakıncalı olacağı tartışıldı. Bu bağlamda bir kuzey-güney bölünme çizgisiyle bütün Mezopotamya'yı Büyük Britanya'ya ve Filistin hariç, Yarmuk Nehri<sup>3</sup> ile Wady el Hassa<sup>4</sup> arasındaki doğuya doğru bölgede yaşayan kabilelerin olduğu Güney Suriye dahil, Suriye'nin tamamının Fransa'ya verilebileceğinden bahsedildi. Ancak Askeri Birimin bu öneriyi itiraz ettiğini, Alb.Wilson ve Alb. Hogarth'ın görüşme tarihinden sonra Paris'e gittiklerinden söz edildi.

(Eklerdeki haritada da görüleceği üzere İngiltere ile Fransa Ortadoğu bölgesini kendi çıkarlarına göre paylaşırken insan topluluklarını fazla göz önüne almadıkları anlaşılmaktadır. Birbirleri ile akraba olan ve etnik kökenleri aynı olan kabileler yapı sınırlar ile bölünebilmektedir. Diğer yandan İngiltere-Fransa arasında 1916 tarihinde imzalanan Sykes-Picot anlaşmasından sonra gelişen durumlar ve bu devletlerin bölgedeki askeri konumları gereği, Fransa'nın nüfuzu altında kalacak A Bölgesi ile, İngiltere'nin nüfuzu altında kalacak B bölgesinin paylaşımı ile ilgili pazarlık kapsamında haritaların devamlı değiştiği de görülmektedir. Bu iki sömürgeci devletin kontrolü altında kalan bölgelerde ekonomik olarak öncelikleri olacağından pay kapma mücadelesi devam etmektedir. Komisyonun ekteki haritada gösterilen Güney Suriye topraklarının durumunu da bir evvelki toplantıda tartıştıkları anlaşılmaktadır.

18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nın Haziran 1919'a kadar ilk altı ayının çok önemli olduğu ve Paris'te birçok görüşmelerin yapıldığı göz önüne alındığında Alb.Wilson ve Alb.Hogarth'ın Paris'e gittiği gibi, yapılan toplantılardan sonra Fransızlar ile pazarlıkların devam ettiği anlaşılmaktadır.)

3 Yarmuk Nehri : Ürdün nehrinin bir kolu olup, ülkenin esas su kaynağını oluşturmaktadır. İsrail'in ana su kaynağı olan Galile gölününün 10 kilometre güneyinde Şeria nehri ile birleşmektedir. Günümüzde de Suriye ile Ürdün arasında anlaşmazlık konusudur.

4 Wady el Hassa : Batı Ürdün'de yaklaşık 40 Km. uzunluğunda üzerinde her mevsim su akışının olduğu bir vadidir. Ölü deniz havzasının bir parçasıdır.



Toplantının birinci maddesi olan “Mezopotamya’nın sınırları” konusundaki görüş alışverişinde, Alb. Wilson Rakka’dan Birecik’e kadar olan toprakların Musul veya Bağdat’tan çok Halep’ten daha kolay kontrol edilebileceğini vurguladı. Dicle ve Fırat’ın yukarı sularını korumanın sulama amaçları için önemli olduğu konusunu belirterek, ancak bunun, kaynak sularının bulunduğu ülkeden sorumlu olan ülke ile nihai olarak bir anlaşma yapılarak çözümlenebileceğini düşündüğünü söyledi.

Hem Bayan Bell hem de Alb. Lawrence, gelecekte Mezopotamya hükümetinin Diyarbakır’dan Rakka’ya kadar kontrolünü genişletmesinin şart olacağını ve Birecik’in idari olarak bu kontrol alanına girmesi gerektiğini belirtti. Amerikan Barış Komisyonu’nun kurulması düşünülen Ermenistan’ın güney sınırları için düşündüğü yerler kapsamında ABD’nin kuracağı Ermenistan devletinin Diyarbakır’a kadar güneye gelmeyeceğinin kesin olduğunu değerlendirdiklerini söylediler.

(Alb. Wilson , Bayan Gertrude Bell ve Alb. Lawrence’nin konuşmalarından anlaşıldığı üzere bölgenin petrolünün paylaşılmasının yanı sıra İngiltere tarafından su kaynaklarının kontrolüne de çok önem verilmektedir. Dicle nehrinin tamamı İngiltere’nin kontrolü altındadır. Diğer yandan Mezopotamya topraklarının diğer bir hayat kaynağı olan Fırat nehrini de kontrol etmek istemektedirler. Petrolün yanı sıra bölgeyi tahıl ambarı olarak görmekte ve bilhassa ordusunun beslenmesi konusunda önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Örneğin İngiliz inşaat mühendisi William Willcocks tarafından Fırat nehri üzerinde 1911-13 yılları arasında inşa edilen Hindia barajı sayesinde 300 bin dönümden fazla alan tarıma elverişli hale getirilmiş, sadece ordu için değil; Avrupa’ya gönderilmek üzere fazlasıyla mısır yetiştirilmiştir.(Özel, 2020: 44)

Günümüzde dahi, Ortadoğu ülkelerinin büyük çoğunluğunda tarım önde gelen bir sektördür. Bölgede mevcut suyun %80’ne yakın kısmı sulama için kullanılırken, çalışan nüfusun büyük bir kısmına da işgücü sağlamaktadır. Aynı zamanda yerleşik halk ve bölge ülkeleri yeterli su olmadığı için suyun kullanımı konusunda anlaşmazlığa düşmektedirler. (Kocaoğlu, 1995: 183)

Askeri açıdan Alb. Wilson’un stratejik nokta olarak belirlediği Fırat nehri üzerindeki Rakka’nın ve yine Fırat nehrinin orta bölümünde bulunan ve günümüzde Şanlıurfa iline bağlı olan Birecik ile arasında kalan bölgelerin, Kuzey Suriye topraklarında kalan Halep şehrinde kontrolünün Musul ve Bağdat’tan daha kolay olacağını belirtmektedir. Daha da önemlisi Dicle ve Fırat nehirlerinin doğduğu yani kaynak sularının bulunduğu arazi kesimleri ile de ilgilenilmektedir. Örneğin tutanakta Ermenistan’ın güney sınırlarında ismi Gauljik Lake olarak geçen Hazar gölü, Elazığ’ın 22 km. güney doğusunda bulunan tektonik bir göl olup Dicle nehrinin doğduğu bir yerdir. İngilizler petrolün yanı sıra su konusunu da iyi değerlendirmektedirler.)

Albay Lawrence ayrıca Mezopotamya’nın ilerde ekonomik olarak güneyden çok batıya bakması gerektiğini ve İskenderiye ve Tripoli’nin<sup>5</sup> muhtemelen Basra’dan daha önemli limanlar olacağını ileri sürdü. Albay Wilson’da bu konuda görüş ayrılığında olmadığını belirterek, bunun Mezopotamya sınırını olabildiğince batıya, Rakka ile Birecik arasındaki Fırat’a kadar genişletmenin uygun olacağını bir kanıtıdır dedi.

5 Tripoli : Günümüzde Lübnan sınırları içinde bulunan, Osmanlı İmparatorluğu zamanında ismi Trablusşam olan yerleşim.

Albay Gribbon askeri açıdan önemli gördüğü bazı hususları eklemek istediğini belirterek, eğer mümkünse Mezopotamya Hükümeti, Fırat üzerinde Cerablus'ta bir köprübaşı tesis etmeli ve İngiliz Hükümeti, bu geniş araziye elde tutmak için bir garnizon (askeri üs) kurulmasını onaylamalıdır dedi.

( Bahsi geçen Cerablus kenti günümüzde Türkiye-Suriye sınırında ve Gaziantep'in Karkamış ilçesinin hemen karşısında yer almaktadır. Rakka ile Birecik arasında olup Fırat nehrinin kontrolünü sağlamaktadır. Konuşmalarda da ifade edildiği gibi bu geniş arazinin kontrolü için askeri bir garnizonun( üs bölgesinin) kurulmasının gerekliliği askerî yetkililer tarafından vurgulanmaktadır.

Bilindiği üzere, 28 Ekim 1918 tarihinde Halep'e ulaşan General Allenby'in ordusunun ilerlemesini, 7 nci Osmanlı Ordusuna komuta eden Mustafa Kemal Paşa düşmana kuvvet kaptırmadan orduyu Katma'ya çekerek İngiliz kuvvetlerini durdurmuştu. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Katma'daki karargâhından Ayıntab ( Gaziantep) Menzil Mıntıka Müfettişi Binbaşı Behram Bey'e 27 Ekim 1918 tarihinde çektiği telgrafta<sup>7</sup>, Cerablus köprüsünü özel bir birlik ile işgal etmesini ve zorunlu olmadıkça son ana kadar elde bulundurulmasını emretmişti. İşte bu emir de Cerablus'un bölge için stratejik önemini ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın askerî öngörüsünü göstermektedir. (Ünalp, 2016:140)

Komitede daha sonra Cizre bölgesinin idaresi konusundaki problemler tartışıldı. Albay Wilson bölgede bir Kürt-Arap sürtüşmesinin olabileceğinden korktuğunu ve İngiliz idaresi standartlarının uygulanmasındaki zorluklardan söz etti.

Albay Lawrence ise, Kürdistan'ın bu bölümünde Kürtler ve Arapların iyi ilişkiler içinde olduklarını ve müşterek bir Kürt-Arap jandarmasının tesis edilmesinin bir zorluk çıkarmayacağını ifade etti.

Albay Gribbon, Kürt milliyetçiliği probleminin yükseldiğini, genel olarak bunun kuzeybatı Kürtleri arasında, gelecekte bir sorun haline gelse bile, şu anda mevcut olmadığı kanaatinde olduğunu belirtti. Kürdistan'ın her durumda Ermenistan, Mezopotamya ve Cizre Kürtleri arasında bölüneceğinden bahsederek Cizre Kürtlerinin Süleymaniye bölgesindeki veya Ermenistan bölgesinde kalan Kürtlerle çok az akrabalık duyguları olduğunu söyledi.

Albay Wilson, sonuç olarak eğer yukarıda sunulan askeri ve politik argümanlar Mezopotamya'nın genişlemesi lehine ise göz önünde bulundurulmalıdır dedi. Bu hususların sağlanabilmesi için Korgeneral Alexander Cobbe<sup>8</sup> tarafından istenilen garnizon hazırlığının da İngiliz Hükümeti tarafından onaylanmasının gerektiği belirtildi. 10 Mart 1919 tarihli telgrafta bu garnizonun ulaşım vasıtaları, silah, araç ve gereçleriyle bir tümen ve bir hava filosundan meydana geldiği belirtilmişti. Kogeneral Cobbe'nin bu göreve isteksiz de olsa, söz konusu bölgenin idaresinin sorumluluğunu Bağdat'tan üstlenmesinin gerekeceği vurgulandı. Bununla birlikte, garnizonun kurulmasının, şu anda ülke gelirlerinden karşılanabilecek olanın ötesinde önemli harcamalar gerektireceğini ortaya çıkıyordu.

6 Katma: Halep'in 50 Km. kuzeyi, Azez'in 10 Km. batısında yerleşim.

7 ATASE Arşivi, BHD, K:3705, D:29, F:36-1

8 Korgeneral Alexander Cobbe: İngiliz Hint ordusunda uzun yıllar görev yapan ve kahramanlığı ile ünlü bir askerdir. İngiltere'nin en yüksek onur ödülü olan Victoria Cross madalyasına sahiptir.



Bu bağlamda Albay Wilson, kurulacak askeri garnizonun ( askeri üssün) gereken birliklerin sayısını ve maliyetini azaltmak için Mezopotamya'da Kral'ın Afrika tüfeklerinin kullanılmasının düşünülebileceğini gündeme getirdi. Devamla, General Cobbe'un görevinin Mezopotamya'da Büyük Britanya'ya verilecek manda idaresinin gereği hamilik görevi olacağı ve hiçbir Emir'in atanmayacağı varsayımına göre düşünüldüğünü söyledi.

Tutanakta bahsi geçen yerlerin İngiliz kontrolü altındaki bölgelere dahil edilmesi, Mezopotamya'nın Arap olmayan nüfusunu çoğunluğa sokacak ve böylece nihai olarak tüm bölge için tek bir yerli hükümetin kurulmasının şu anda olduğundan daha da zor hale getireceği; Musul, Bağdat ve Basra'nın tahmini nüfusu şu an 2,5 milyon iken, Amerikan Barış Komisyonu'nun Ermenistan için önerdiği güney sınırının kabul edilmesi halinde bölgenin nüfusunun toplam 4-5 milyona ulaşacağı konuşuldu.

(Yukarıda adı geçen ve özellikle Fırat nehrini kontrol eden Rakka ile Birecik arasındaki bölgenin kontrolü için ek kuvvetlere ihtiyaç duyulduğu, bunun için de tam donanımlı bir tümene ve hava filosuna ihtiyaç duyulduğu, bu garnizonun yerinin de Cerablus olması gerektiği ortaya konulmuştur. Hem kontrol edilecek bölgenin hem de nüfusun artması bu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Özgeçmişinde görüleceği üzere İngiltere'nin Bağdat komiserliği görevinde olan Albay Wilson'un askeri konularda yön verdiği görülmektedir.)

Toplantının ikinci maddesi olan "Güney Suriye" konusundaki görüş alışverişinde ise, Suriye üzerindeki Fransız mandasının Şam'dan Güney Suriye'ye, Ürdün'ün doğusundan Karak<sup>9</sup> ve El Jauf'a<sup>10</sup> kadar uzanmasının istenip istenmediği konusunun 12 Mart'ta yapılan bir önceki toplantıda olduğu gibi tekrar tartışma konusu olduğu görülmektedir.

Albay Lawrence bir hususu tekrar işaret ederek, Şam'ın güneyindeki bölgede Fransız ve İngiliz manda idaresi arasındaki doğu-batı ayrımının kaçınılmaz olarak bir sürtüşme yaratacağını ve bu durumda Faysal'ın, muhtemelen Fransızların yönetimindeki Şam'da olacağını, Faysal aracılığı ile Fransız etkisinin Güney Suriye'ye ve aşağıya Hicaz sınırına kadar uzanmasının neredeyse kaçınılmaz olacağını söyledi.

(Paris Barış Konferansı'nda 11 şubat 1919 tarihinde daha önce Onlar Konseyi'ne sunulan askeri temsilcilerin raporu gündeme alınmıştı. Rapora göre, İngilizler Mezopotamya ve Filistin'i, Fransızlar Adana, Halep, Şam demiryolu dahil , Filistin Hariç, Suriye'yi işgal edecekti. Ama bu planlanan projeler gerçekleşmedi ve 1919 sonbaharına kadar da aralarında tam bir anlaşmaya varamadılar. Çünkü Fransız mandasına girecek Suriye topraklarında İngilizlerin Araplara söz verdikleri topraklar yer alıyordu.) ( Helmreich,1996:21)

Diğer taraftan Albay Hogarth bir öneride bulundu ve Filistin'in maksimum Siyonist sınırlar içerisine dahil edilebileceğini ve burada bir İngiliz mandasının kurulmasının mümkün olabileceğini, yönetiminin de Sykes-Picot anlaşmasındaki B bölgesinin yönetimi şeklinde olabileceğini, Güney Suriye için sınırı, Jebel Manas'tan Fırat Nehrindeki Rakka'ya çekilen bir hattın oluşturacağını belirtti.

9 Karak : Bugünkü Ürdün sınırları içinde, Ölü Deniz'in doğusundaki yerleşim yeridir.

10 El Jauf : Bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın kuzeyinde Ürdün ile sınırı olan Al-Cevf vilayeti olarak geçen bir yerleşim alanıdır. Ilıman bir iklime ve yeraltı sularına sahip olup en verimli toprakların olduğu yerdir.

Albay Gribbon, bu teklifin askeri bakış açısından, sonunda Fransızlara Kuzey Suriye için bir manda verilmesi gerektiği varsayımına dayanarak düşünüldüğünde, Fransızların bir İngiliz Filistin'inin yan tarafındaki güney Suriye'ye girmesine izin verilmemesinden daha tercih edilebilir olacağını belirtti. Toplantı sonunda Albay Hogarth'ın önerisi kabul edildi.

İngiltere tarafından çizilen yeni sınırların Fransa'ya kabul ettirilmesi ile ilgili bazı zorlukların olabileceği toplantıya katılanlar tarafından kabul ediliyordu. Fransızlardan Fırat'ın doğusundaki büyük toprak parçasını Mezopotamya'ya bırakmalarını istemek ( Fransız hükümetinin 5 Şubat 1919 tarihli memorumlarında bu bölgeyi hâlâ istedikleri belirtiliyor) ve aynı zamanda Sykes-Picot anlaşması uyarınca Fransız-İngiliz hükümler alanındaki ayırım çizgisinin kuzeyinde kalan iki toprak parçasından sırasıyla Filistin ( Siyonist taleplerin azamisi) ve Güney Suriye'de yeni çizilen hattı kabul etmelerini istemenin yaratacağı olumsuz etkiyi de belirtmişlerdi.

Bunun yanı sıra toplantının yapıldığı 26 Mart 1919 tarihi itibarıyla ve hatta yayınlanan müttefikler arası komisyonun ( Inter-allied Commission ) raporundan sonra, Fransızların daha zayıf bir konumda olduğunun hissedildiğini ve artık Sykes-Picot anlaşması temelinde pazarlık yapamayacaklarını söylemişlerdi.

Özetle, Fransızlarla yeniden müzakere yapılması gerekirse ; heyetin İngiliz Hükümetine tavsiyesi olarak aşağıdaki sonuçları sundu:

Birincisi ,Fırat boyunca Rakka'ya kadar uzanan bir Batı Mezopotamya sınırı önermesi ve ardından Tadmor'u da içerecek şekilde 39. Boylam boyunca Jebel Manias'a doğru eğik bir hattın geçirilmesi,

İkinci olarak , Güney Suriye ile ilgili olarak, Filistin'in kuzey sınırı, Savaş Bürosu'nun ( War Office ) Filistin için stratejik olarak gördüğü bölgeyi içermeli ve daha sonra azami Siyonist hedeflere, doğuda Hermon dağından Jebel Manias'a, oradan güneyde El leja'ya , oradan Hicaz demiryolunun karşısından Ajlun'a ve sonra Ürdün Vadisi ile Wady El Hasa'ya giden hicaz demiryolunun tam ortasına kadar uzatılması,

Üçüncü olarak, bölge, Filistin sınırının doğusu ve doğusundaki toprakların Mısır'ın gelecekteki sınırı olarak kararlaştırılabileceği güney sınırı, Jebel Manias'dan 39.boylam boyunca eğik olarak Rakka'ya doğru çizilen bir hat ve Hicaz sınırının kuzeyi, Sykes-Picot anlaşması uyarınca B bölgesi için önerilene benzer bir yönetim şekli ile Filistin ve Mezopotamya üzerindeki İngiliz mandalarından ayrı bir İngiliz mandası altına alınması teklif edilmelidir.

(Toplantıya katılan konularında uzman kişiler, Fransızlar ile paylaşım pazarlığı yapacak İngiliz diplomatlara sonuç olarak ekte hazırladıkları haritayı nedenleri ile birlikte sunmuşlardır. Üçüncü maddede Filistin ve Mezopotamya'dan başka Hicaz'ın kuzeyinin de İngiliz mandası altına alınması teklif edilmektedir.)

### Değerlendirme:

19.Yüzyılın sonunda Avrupa'da başlayan sanayi devriminin bir sonucu olarak hammadde kaynaklarına ulaşım için Avrupalı devletler arasında amansız bir sömürgecilik mücadelesi başlamıştı. Petrolün stratejik bir önem kazanması ve petrol yataklarının Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki topraklarda bulunması, özellikle Ortadoğu bölgesinin hedef olmasına yol açtı. İngiltere bölgenin Güneydoğu Asya'daki sömürgelerine giden kara ve deniz ulaşım yolları üzerinde bulunması nedeniyle Ortadoğu bölgesini ( Basra Körfezi ve Mezopotamya ) kontrol etmek istiyordu. Diğer yandan Filistin'de uluslararası bir manda kurarak bir Yahudi devletinin kurulmasına altyapı oluşturan bir politika izliyor ve Arapları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıyordu. (Budak,2016:20)

Ortadoğu üzerindeki İngiltere- Fransa arasındaki nüfuz mücadelesi ve yeni mandater devletlerin oluşturulması Paris Barış Konferansı'ndan sonra hız kazanmıştı. Makale konusu olan 26 Mart 1919 toplantısında Fransa'ya teklif edilmek üzere alınan kararlar gibi İngiliz Hükümetince Suriye İtilâfnamesi'ne kadar Fransızlara birçok teklif götürülerek karşılıklı pazarlıklar yapılmıştı.

İngilizler bölgedeki yayılcı arzularının gerçekleşmesi için çaba gösterirken, diğer yandan Fransız isteklerini de göz önüne alarak uyumlu bir politika izlemeye gayret etmişlerdi. Nitekim iki ülkenin bazı noktalarda çatışan milli menfaatlerine rağmen, 1919 yılının temmuz ayında İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Fransa Başbakanı Georges Clemenceau arasındaki görüşmeler neticesinde Urfa, Antep, Maraş, Adana, Kilikya ve Suriye'deki İngiliz birliklerinin çekilmesi, yerlerine Fransız birliklerinin girmesi konusunda iki ülke anlaşmaya varmışlardı. Anlaşmada geçen diğer bir husus ise, Emir Faysal'ın siyasi ve askeri olarak yalnız Şam ve Halep şehirlerinde nüfuz sahibi olabileceği idi. Emir Faysal ve Arap milliyetçileri 2 Temmuz 1919'da 120 üyenin katılımı ile Suriye Genel Kongresi gerçekleştirmişlerdi. Emir Faysal'ın Suriye'nin parçalanmaması yönündeki çabaları bir sonuca ulaşmamıştı. Fransa Başbakanı Clemenceau İngiltere ile daha önce yaptığı anlaşma çerçevesinde Arapları "Fransız Mandası Yönetimi Tasarısı'nı" kabul ettirmeye zorlamış ve Suriye'nin Fransızlar tarafından yönetilmesi ilkesinden ödün vermemişti. Temmuz 1919'da başlayan ve ağustos 1919'a kadar sürdürülen görüşmeler neticesinde İngiltere ve Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilâfnamesi tam bir uyum içerisinde imzalanmıştı. Emir Faysal'a da kabul ettirilen anlaşma gereği ,İngiltere Filistin ve Musul'u almış, buna karşılık Fransa Suriye ve Kilikya bölgesini almıştı.

( Metintaş,2019:82 )

### **Sonuç:**

Osmanlı Devleti üzerindeki tarihsel emellerinden Birinci Dünya Savaşından ( 1914-1918) mağlup çıkan Alman İmparatorluğu ile Bolşevik ihtilâli ( 1917) neticesinde kendi iç hesaplaşmasına düşen Rusya'nın devre dışı kalmalarıyla, Ortadoğu bölgesi ile paylaşım pazarlıkları İngiltere ile Fransa arasında devam ediyordu

Bu gelişmelere paralel olarak İngiliz arşivlerindeki “29 Mart 1919 tarihli,Türkiye ve Ortadoğu ; Dosya kayıt no: 5716 – FO 608/83/3 Mezopotamya ve Suriye'deki Bölgesel Ayarlamalar (Düzeltilmeler)” başlıklı klasör, savaşın galibi devletler tarafından 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'ndan yaklaşık iki ay sonra, İngiltere-Fransa arasında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Anlaşması ile ilgili yeni paylaşım pazarlıklarına devam edildiğini göstermektedir. İngiltere, Rusya ile doğrudan komşu olmak istemediğinden Sykes- Picot anlaşmasında Mezopotamya'nın Kuzeyini Fransa'ya bırakmıştı. Rusya'nın savaştan çekilmesi ile bu durum ortadan kalkınca İngiltere tarafından ekte sunulan haritada da görüleceği üzere Fransa'ya yeni sınırlar teklif ediyordu.

Toplantı tutanağı incelendiğinde, toplantıya katılanların konularında uzman kişilerden oluştuğu, hepsinin yıllarca Anadolu, Ortadoğu ve Arap yarımadasındaki coğrafyada çalıştıkları, birkaç lisan bildikleri ve bölgede çeşitli görevlerde buldukları görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı döneminde Ortadoğu siyasetlerini hayata geçirebilmek için istihbarat faaliyetlerine özel bir önem veren İngiliz Hükümetinin, Fransa ile yaptığı ve Suriye İtilâfnamesi'ne (15 Eylül 1919) giden süreçte, birçok toplantı yaptığı ve İngiliz Hükümetinin politikasının saptandığı görülmektedir.

Genelde İngiltere'nin Ortadoğu politikasındaki ana hedefleri olarak, sömürgele- rine giden ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve petrol sahalarını ele geçirmek olarak görünmesinin yanı sıra bu toplantı notlarından anlaşılan diğer bir önemli hususta, Mezopotamya bölgesinin bir tahıl deposu olarak görülmesi ve buna bağlı olarak su kaynaklarının kontrol altına alınmak istenmesi idi. Albay Wilson tarafından ayrıca Dicle ve Fırat'ın yukarı sularını korumanın sulama amaçları için önemli olduğu toplantıda vurgulanmıştı. Neticede petrolün yanı sıra tahıl ambarı olarak gördükleri Mezopotamya'nın su kaynaklarını da kontrol etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bölgenin genişlemesinden dolayı da Albay Gribbon Fırat üzerindeki Cerablus'da bir İngiliz as- kerî garnizonunun ( Üs bölgesi) kurulmasını teklif etmektedir.

Aynı zamanda Paris Barış Konferansında İngiltere'nin Ortadoğu komisyonunda görev yapan Albay Hogarth toplantıda, Filistin'de oldukça geniş Siyonist bir bölge elde edilmesinin ve B bölgesinin idaresi şeklinde bir İngiliz mandası kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştı. Böylece İngiltere B bölgesinin idaresinde olduğu gibi anı- lan bölgede de istediği şekilde hareket edebilecek ve tasarrufta bulunabilecek, bölgede ekonomik alanda önceliğe sahip olacak, yabancı memur, danışman bulundurabilecek- ti. Filistin'de kurulması düşünülen ve bir Yahudi yurdunun doğmasına yol açan ge- lişme Balfour Deklarasyonu ile ortaya çıkmıştı. 1916 yılında İngiltere Başbakanı Lord George Yahudilerin Filistin'e dönmesini destekliyordu. İngiliz kabinesindeki Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour, 2 Kasım 1917 tarihinde Siyonist lider Lord Rothschild'e gönderdiği bir yazı ile Musevilere Filistin topraklarında milli bir yurt için gereken des- teğin İngiltere tarafından verileceğini belirtti. Halbuki deklarasyonun yayınlandığı

günlerde Filistin'de 600.000 Arap nüfusuna karşılık 56.000 Yahudi nüfusu, yani Arap nüfusunun % 10'dan daha az Yahudi vardı. ( Kasalak, 2016:65) İngiltere her zamanki gibi politik manevra yaparak Balfour Deklarasyonu'nu, Sykes-Picot ve MacMahon-Şerif Hüseyin anlaşmalarının zarar görmemesi için 1917 yılı sonunda açıkladı. İngiltere kurulacak Filistin devletini kontrol ederek Doğu Akdeniz'e buradan kapı açmak ve aynı zamanda Fransızları Süveyş kanalından uzak tutmayı amaçlıyordu

Sonuç olarak 26 Mart 1919 tarihinde yapılan toplantı tutanağından, anlaşıldığı üzere, Paris Barış Konferansı'nı takip eden günlerde, İngiltere-Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan Suriye İtilâfnamesi'ne giden süreçte, İngiltere Hükümetince Ortadoğu konusunda uzman kişilerce birçok toplantının yapıldığı ve İngiliz Hükümetinin politikasının saptandığı görülmektedir. Toplantıda Fransa'nın müttefikler arası komisyonun raporundan sonra elinin zayıfladığı belirtilerek, Sykes-Picot temelinde pazarlık yapılamayacağı ileri sürülerek ekteki haritada gösterilen ve tutanakta tarif edilen yeni sınırları Fransa'ya teklif etmişlerdi.

İngiltere'nin mandası altındaki toprakları genişletme teklifinin yanında toplantı ile ilgili üç husus öne çıkmaktadır. Birincisi toplantılar konu ile ilgili asker ve sivil uzman kişilerce yapılmaktadır. İkinci husus bölge için hayati öneme sahip Dicle nehri-nin yanı sıra Fırat nehrinin de İngiltere tarafından kontrol edilmesidir; Üçüncüsü Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için buranın da İngiliz mandası altına alınmasıdır.

İncelenen bu toplantı tutanağı, tarihi süreçteki paylaşım projeleri çalışmasına bir örnektir. Ortadoğu bölgesi, savaşın galibi sömürgeci devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda masa başında tasarlanarak oluşturulmuştu. Büyük devletlerin kontrolündeki bu yeni devletler içerisine, yeni bir Siyonist devletin oluşmasının da temelleri yüzyıl öncesinden atılmıştı. Sömürgeci devletler tarafından kendi milli çıkarlarına göre yapay olarak oluşturulan bu yeni devletler arasında, çatışan kimlik sorunları, parçalanmış toplumlar, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, dinî faktörler günümüze kadar süren çatışma, kan, gözyaşı, acı ve istikrarsızlığın temelini oluşturmaktadır.

**Kaynakça:**

**Arşiv Belgeleri:**

The National Archives, Registry No.5716- FO 608 /83/3, “Turkey And Middle East”  
The Kew, Richmond, London.

ATASE Arşivi, BHD, K:3705, D:29, F:36-1

**Kitaplar ve Makaleler:**

Akalın, Cüneyt (2016), *Yüüncü Yılında Sykes-Picot Anlaşması'nın Paris Ayağı ya da Fransa'nın Ortadoğu'nun Paylaşılmasındaki Rolü*, Türk Ocakları İstanbul şubesi yayını, yayın Nu:19

Armaoğlu, Fahir ( Temmuz 1998), *Hilâfet'in Dış Cephesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XIV, Sayı :41

Belen, Fahri, (1964), *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi*, 1914 Yılı Hareketleri, K.K.K, Ankara

Budak, Mustafa, ( 2016), *Sykes-Picot Ve Misak-ı Millî'den Günümüz Ortadoğu'suna bakmak*, Türk Ocakları İstanbul şubesi yayını, yayın Nu:19

Çapa, Mesut (1989), *Sakarya Savaşından Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Anlaşmasının Uygulanması ve Belgeler*, Yıl 1989, Cilt 1, Sayı 3

Fisher, John ( May 2021), *Diplomacy & Statecraft “Sir Arthur Hirtzel and the Pax Britannica in the Middle East* , Bristol, England

Fromkin, David ( 1993), *Barişa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922* , Çev: Mehmet Harmancı, Promat Basım ve Yayın A.Ş.,İkinci Basım, İstanbul; <https://www.britannica.com/biography/David-George-Hogarth>; [https://en.wikipedia.org/wiki/David\\_George\\_Hogarth](https://en.wikipedia.org/wiki/David_George_Hogarth)

Helmreich, Paul (1996), *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, Başkan Ofset, Birinci baskı, İstanbul

Karataş, Kenan (2018), *Osmanlı'nın Çöküşünü Hızlandıran İngiliz Kadın Ajan Gertrude Bell-İsyarı*, My Matbaacılık, İstanbul

Kartın, Cengiz ( 2014 ) *Arnold Talbot Wilson, loyalties Mesopotamia (1914-1917)*, Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:12

Kocaoğlu, Mehmet ( 1995), *Uluslararası ilişkiler Işığında Ortadoğu, Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen insanlar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara

Kasalak, Kadir (2016), *İngilizlerin Filistin Politikası Ve Filistin Mandası*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2016/3, Sayı:25

Kocatürk, Önder ( 2016), *Sykes-Picot'ta Kırmızı Bölgenin İngiltere İçin Önemi*, Türk Ocakları İstanbul şubesi yayını, yayın Nu:19



Kılınçkaya, Derviş, (2004), *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu Ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

Llewellyn Smith, Michael, ( 2002), Çev: *Halim İnal; Yunan Düşü*, Ayraç yayınevi, Ankara

Mackey, Sandra (2003), *Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç*, National Geographic Society, Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık, Washington

Metintaş, Mustafa Yahya, ( 2019), *Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, No:1

Murphy,David,(2022), Çev: *Okan Doğan, Arap İsyanı 1916-18*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Golden Medya Matbaacılık, İstanbul

Özel, Ertürk ( 2020 ), *İngiliz Basımında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa*, Cinius Yayınları- İstanbul, Birinci Basım

Paris,Timothy ( September 1998), *British Middle East Policy- Making after the First World War*, The Historical Journal, Vol.41, No.3, Cambridge University Press

Sarıkoynucu Degerli,Esra,(2007), *Lozan Barış Konferansı'nda Musul*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10,Sayı:18

Şimşir, Bilâl ( 1973 ), *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt-1,TTK Basımevi, Ankara

Türk Tarih Kurumu, ( 1953 ), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmalar, Ankara

Ünalp, Rezzan (2016), *Gazze Ve Nablus Muharebeleri: Birinci Dünya Harbinde Filistin Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi Ve Sonuçları*, Türk Ocakları İstanbul şubesi yayını, yayın Nu:19

Yılmaz, Sait (2017), *Ortadoğu'da İngiliz İstihbaratı, 1914-1918* “; makale, <https://www.academia.edu>

YÖK Komisyon,(1997) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, 1/1, 5.B., YÖK Matbaası, Ankara

### İnternet Sayfası:

[https://en.wikipedia.org/wiki/India\\_Office](https://en.wikipedia.org/wiki/India_Office) ( E.T. 19.09.2022)

[https://en.wikipedia.org/wiki/David\\_George\\_Hogarth](https://en.wikipedia.org/wiki/David_George_Hogarth) ( E.T.27.09.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lawrence-thomas-edward> ( E.T.05. 10.2022 )

[https://en.wikipedia.org/wiki/Eric\\_Forbes\\_Adam](https://en.wikipedia.org/wiki/Eric_Forbes_Adam) ( E.T.13.10. 2022 )



### **Extended Abstract:**

Since 16th century, European nations began to make expeditions to the continents of America, Africa and Asia, exploiting their indigenous peoples and resources. As a result of these expeditions, European nations and other Western nations that wanted to acquire raw ground and underground resources after the Industrial Revolution that occurred at the near end of 19th century, would establish colonial empires all around the world.

While the First World War was going on, various secret agreements were made by colonial nations to partition the regions that were under the control of Ottoman Empire. Britain and France would compete to partition Middle East. Middle East was significant for Britain as a mean of securing the sea route of its colony India, and petroleum showing up as a resource. Because of the concessions it gained before, France was economically active, especially in Syria and the region, and wanted to reach the regions with petroleum.

Two months after the end of First World War in 1918, the Entente Powers, the victors of the war, convened in Paris on January 18 1919. At the Paris Peace Conference, they reviewed the agreements they previously made to partition the territories of the Ottoman Empire.

Before that however, while the war was still going on, Britain formed a number of committees comprised of representatives from various departments, to fittingly implement the policy that would help them to control Middle East.

The meeting record in the British archives, titled as “Turkey and Middle East; Regional Adjustments in Mesopotamia and Syria”, a periodic committee study that was resumed by the British government after the Paris Peace Conference, is a case study for the struggle of partition between Great Britain and France.

The first page of the meeting record states: “Sir A. Hirtzel, Colonel Hogarth, Colonel Wilson, Colonel Gribbon, Colonel Lawrence, Miss Bell and Mister Forbes joined the March 26 meeting.”

When we look at the meeting record, we can see that three civilians and four military personnel joined this meeting, and for years they were active in Anatolia, Middle East and the Arabian peninsula; spoke a few foreign languages, and had held various positions in the region.

From the record of the March 26 1919 meeting, it can be seen that in the days following the Paris Peace Conference and the process leading to the September 15 1919 Syrian Mandate Treaty between Britain and France, several meetings were made by Middle East experts from the British government and a policy was defined.

During the dialogue of the first article of the meeting, “Borders of Mesopotamia”, Col. Wilson would emphasize that the territories from Raqqa to Birecik would be controlled easier from Aleppo rather than from Mosul or Baghdad. He would also state that preserving the upper currents of Dicle and Fırat was significant for irrigation. Miss Bell and Col. Lawrence would state that in future expanding the control of the

Mesopotamian government from Diyarbakır to Raqqa is crucial, and administratively Birecik had to be within this area of control.

During the meeting, Col. Gribbon would propose the establishment of a bridgehead in Jarabulus through Fırat to control the expanding region, and along that, the establishment of a military base.

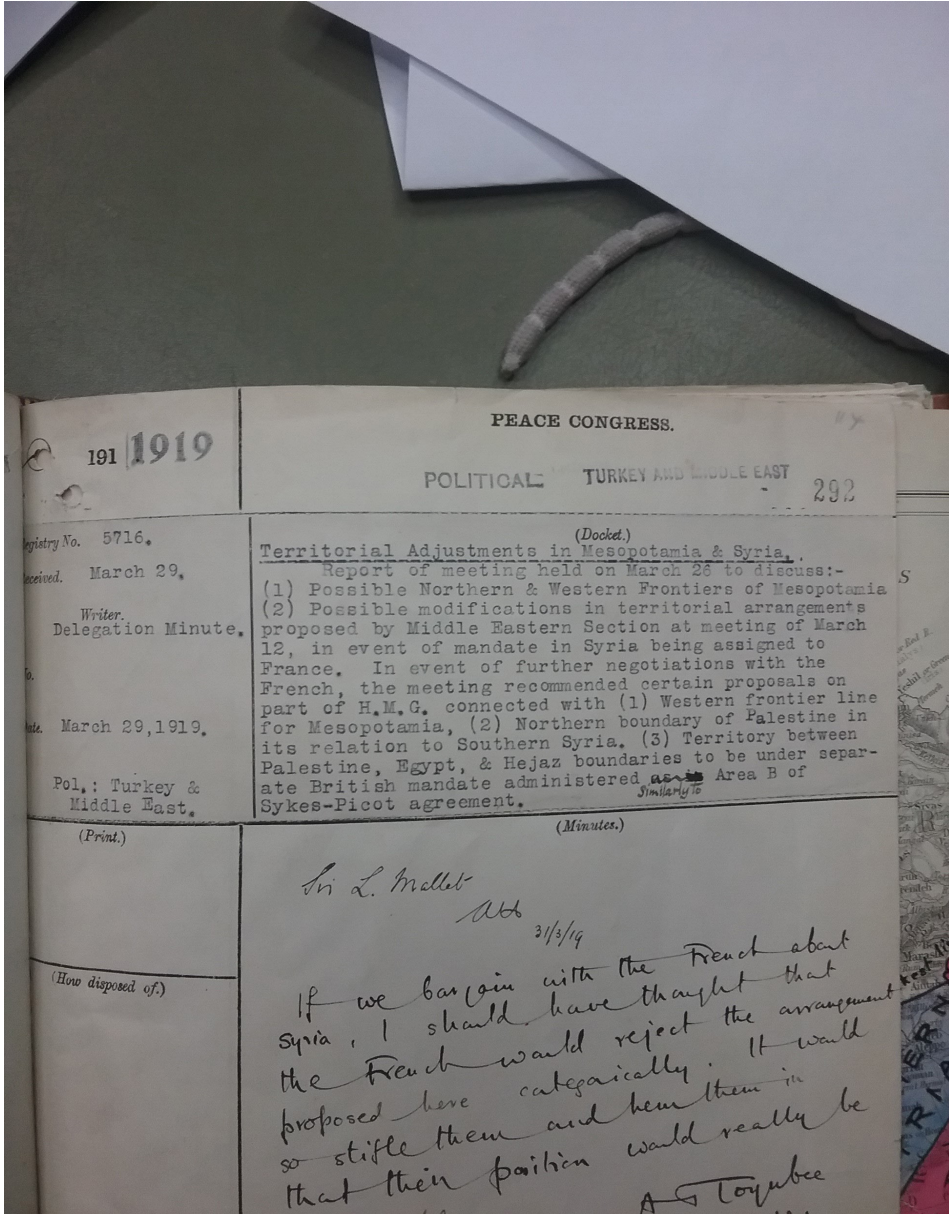
On the other hand, Col. Hogarth who was active in Britain's Middle East commission during the Paris Peace Conference, would emphasize the need to acquire a large Zionist region in Palestine and establishing a British mandate, like the administrative one in region B. With that, Britain could move however it wanted and make savings in the aforementioned region, like it did in region B; would be economically privileged in the region; and could hold its own civil servants and advisors in the region. Britain wanted a path to Eastern Mediterranean through controlling Palestine and also keeping France away from the Suez Canal.

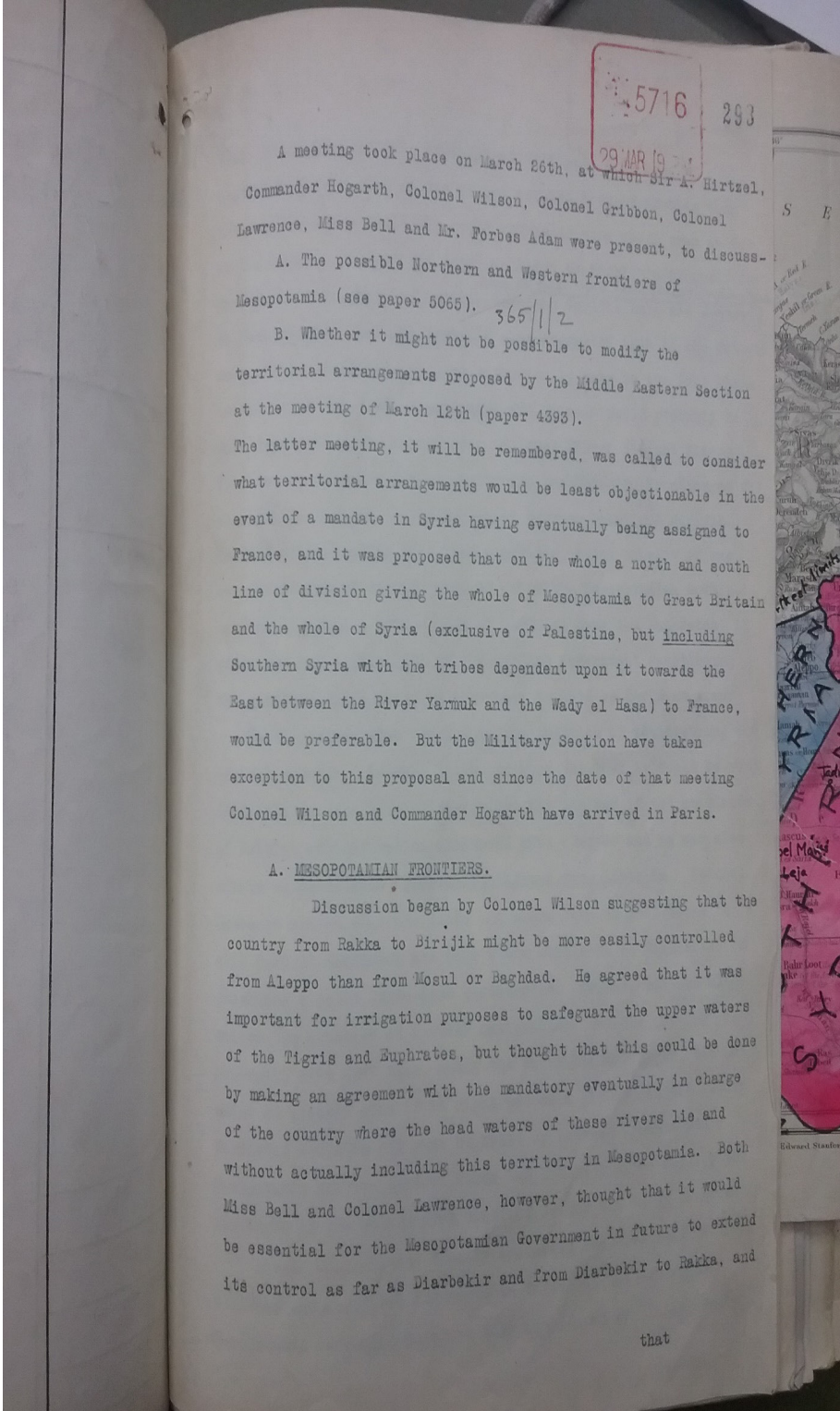
Besides the proposal of expanding the territories beneath British mandate, there are three other matters related to the meeting. The first one is related to the civil and military experts. The second is about controlling the rivers Dicle and Fırat, both crucial. The third is about forming a British mandate in Palestine to establish a Jewish state there.

At the end of the meeting, maps of Mesopotamia and Syria that showed the recent borders were presented to France by Britain. It can be seen that alongside the petroleum, Britain also wanted to acquire water resources as a mean of controlling the countries in the region. To control and to regulate the usage of said resources, dams and channels were built in the region.

This meeting record is a case study for partition projects in history. Middle East was designed on table through the interests of victorious colonial nations. The foundations of a new Zionist state within these new nations under the control of greater nations, was established centuries before. Identity crises, divided communities, economic and social inequalities, religious factors that create the conflicts between these new nations that in turn were artificial creations of the national interests of colonial nations, create the foundations of conflicts, bloodshed, tears, pain and instability that still continues this day.

EKLER : The National Archives, Registry No.5716- FO 608 /83/3, "Turkey And Middle East "The Kew, Richmond, London.





5716 288  
29 MAR 1920

A meeting took place on March 26th, at which Sir A. Hirtzel, Commander Hogarth, Colonel Wilson, Colonel Gribbon, Colonel Lawrence, Miss Bell and Mr. Forbes Adam were present, to discuss-

A. The possible Northern and Western frontiers of Mesopotamia (see paper 5065). 365/1/2

B. Whether it might not be possible to modify the territorial arrangements proposed by the Middle Eastern Section at the meeting of March 12th (paper 4393).

The latter meeting, it will be remembered, was called to consider what territorial arrangements would be least objectionable in the event of a mandate in Syria having eventually being assigned to France, and it was proposed that on the whole a north and south line of division giving the whole of Mesopotamia to Great Britain and the whole of Syria (exclusive of Palestine, but including Southern Syria with the tribes dependent upon it towards the East between the River Yarmuk and the Wady el Hasa) to France, would be preferable. But the Military Section have taken exception to this proposal and since the date of that meeting Colonel Wilson and Commander Hogarth have arrived in Paris.

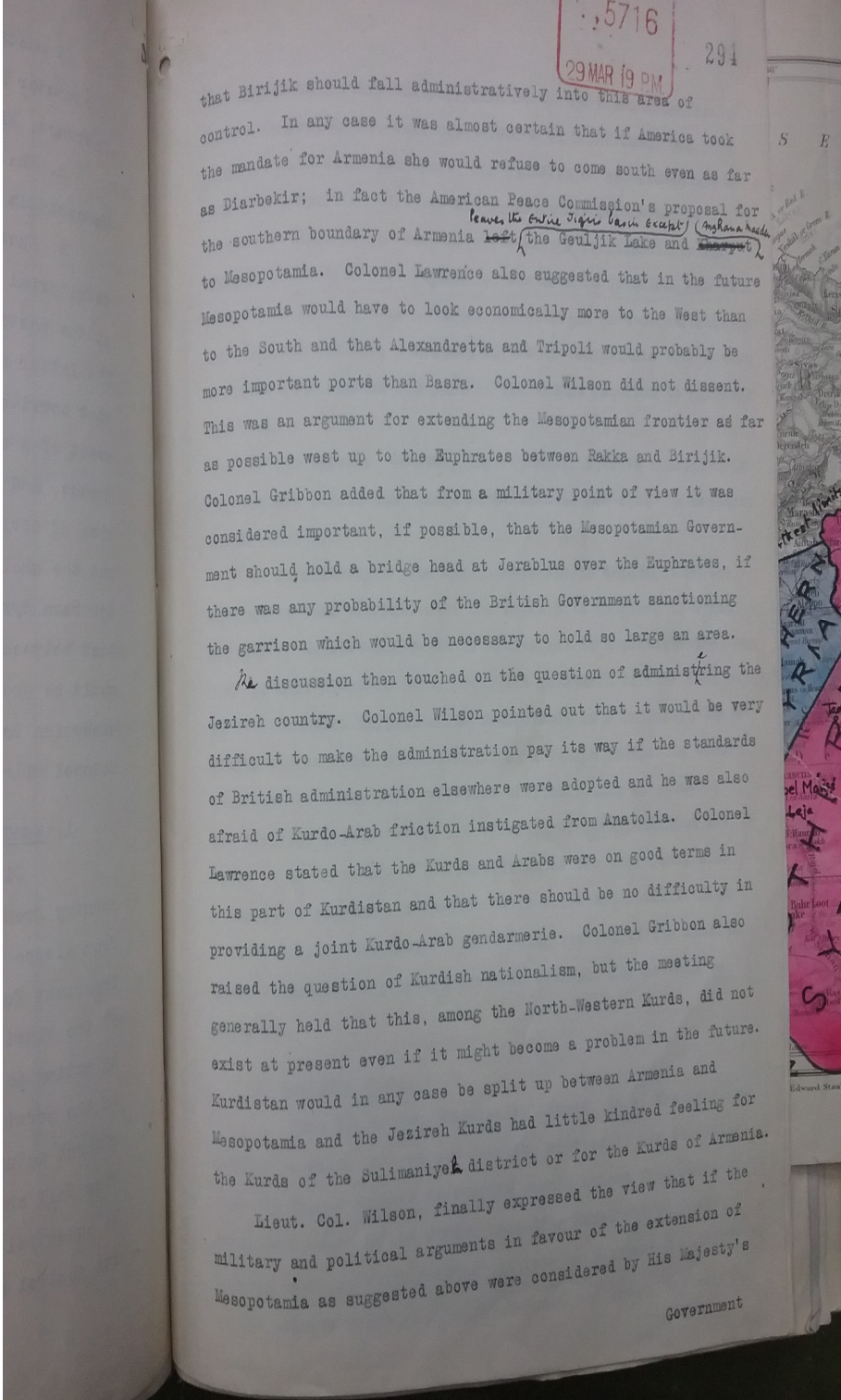
A. MESOPOTAMIAN FRONTIERS.

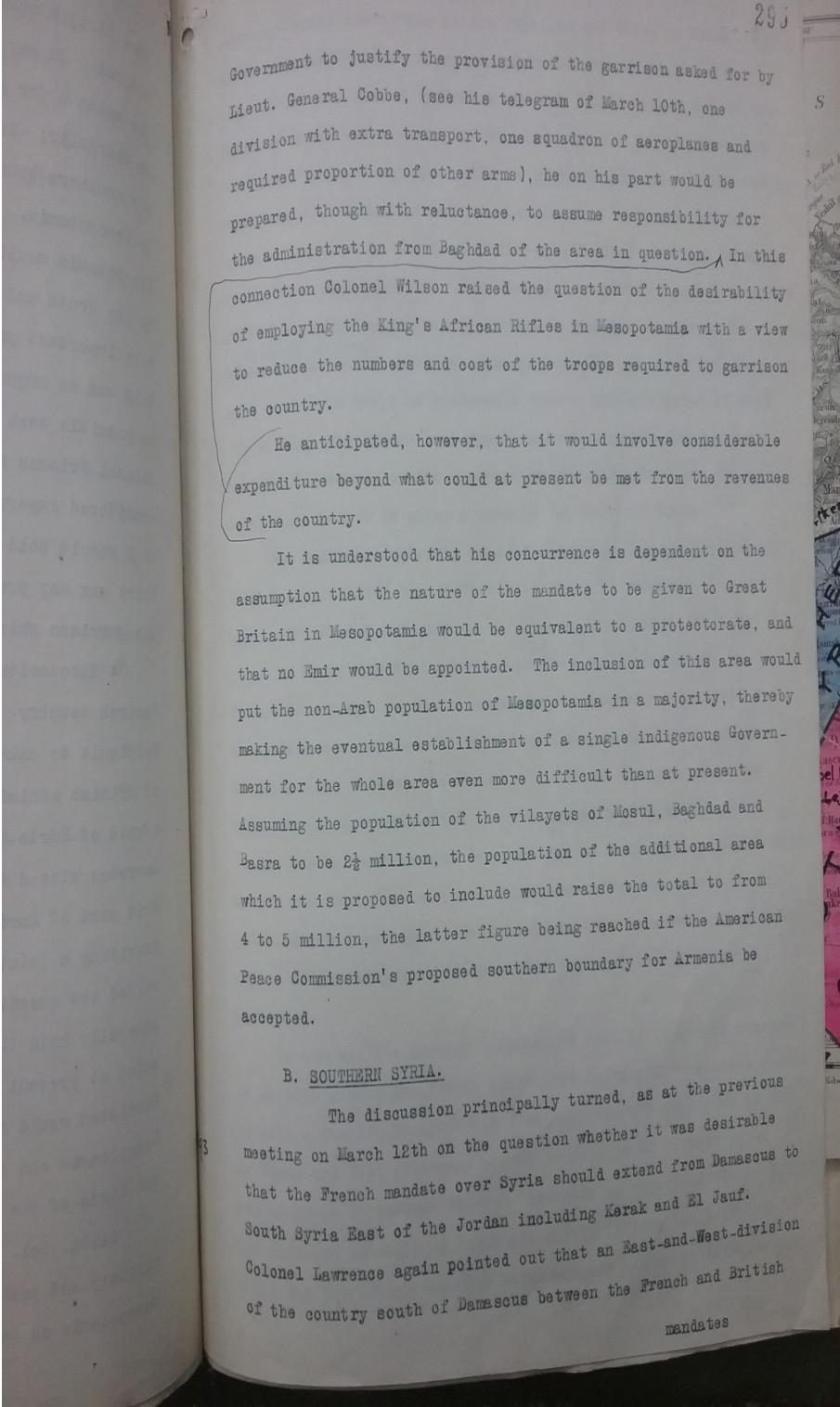
Discussion began by Colonel Wilson suggesting that the country from Rakka to Birijik might be more easily controlled from Aleppo than from Mosul or Baghdad. He agreed that it was important for irrigation purposes to safeguard the upper waters of the Tigris and Euphrates, but thought that this could be done by making an agreement with the mandatory eventually in charge of the country where the head waters of these rivers lie and without actually including this territory in Mesopotamia. Both Miss Bell and Colonel Lawrence, however, thought that it would be essential for the Mesopotamian Government in future to extend its control as far as Diarbekir and from Diarbekir to Rakka, and

that



Paris Barış Konferansından Sonra Ortadoğu'yu Paylaşım Çalışmalarında  
İngiliz Ajan Ve Uzmanlarının 26 Mart 1919 Tarihli Toplantısı





Government to justify the provision of the garrison asked for by Lieut. General Cobbe, (see his telegram of March 10th, one division with extra transport, one squadron of aeroplanes and required proportion of other arms), he on his part would be prepared, though with reluctance, to assume responsibility for the administration from Baghdad of the area in question. In this connection Colonel Wilson raised the question of the desirability of employing the King's African Rifles in Mesopotamia with a view to reduce the numbers and cost of the troops required to garrison the country.

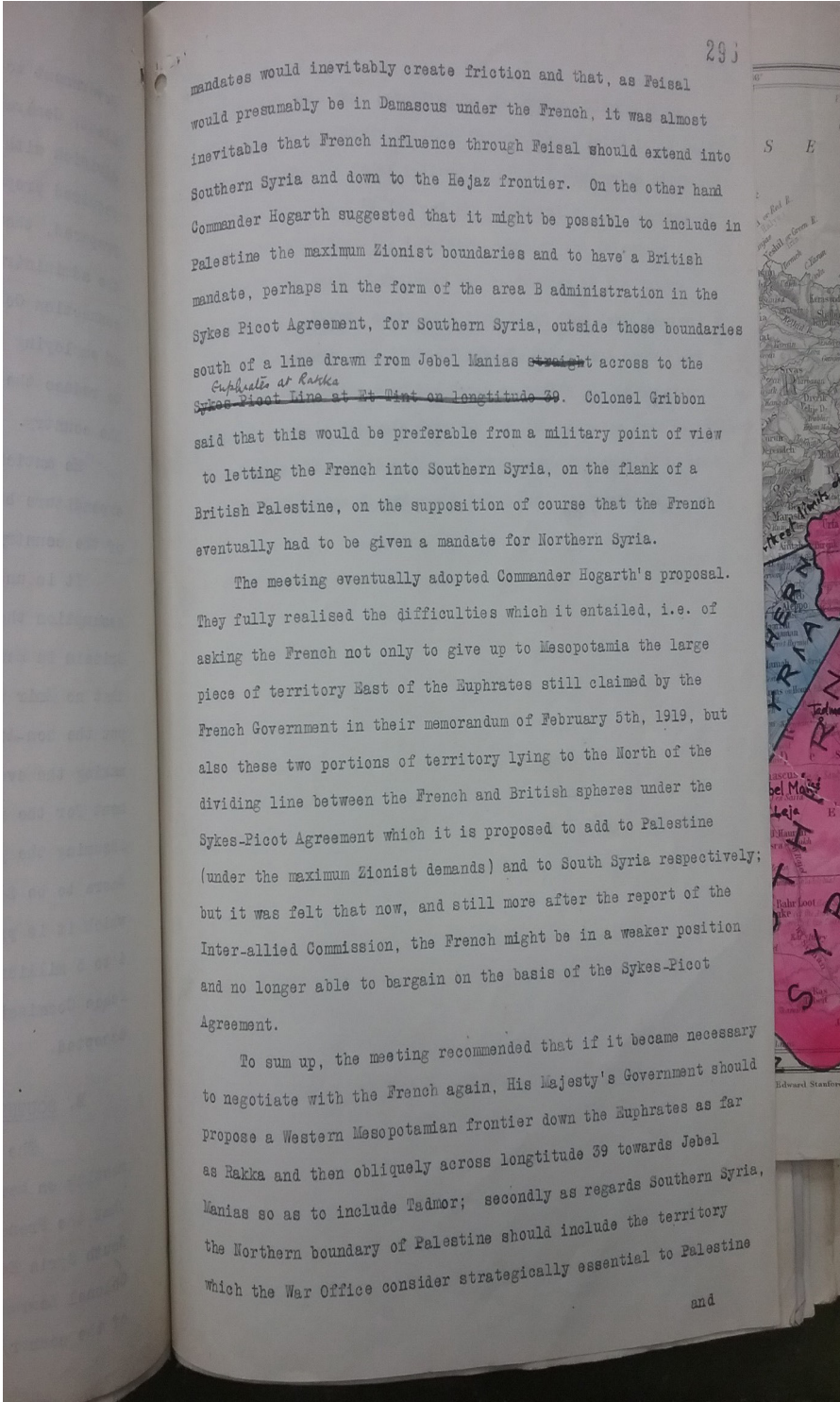
He anticipated, however, that it would involve considerable expenditure beyond what could at present be met from the revenues of the country.

It is understood that his concurrence is dependent on the assumption that the nature of the mandate to be given to Great Britain in Mesopotamia would be equivalent to a protectorate, and that no Emir would be appointed. The inclusion of this area would put the non-Arab population of Mesopotamia in a majority, thereby making the eventual establishment of a single indigenous Government for the whole area even more difficult than at present. Assuming the population of the vilayets of Mosul, Baghdad and Basra to be  $2\frac{1}{2}$  million, the population of the additional area which it is proposed to include would raise the total to from 4 to 5 million, the latter figure being reached if the American Peace Commission's proposed southern boundary for Armenia be accepted.

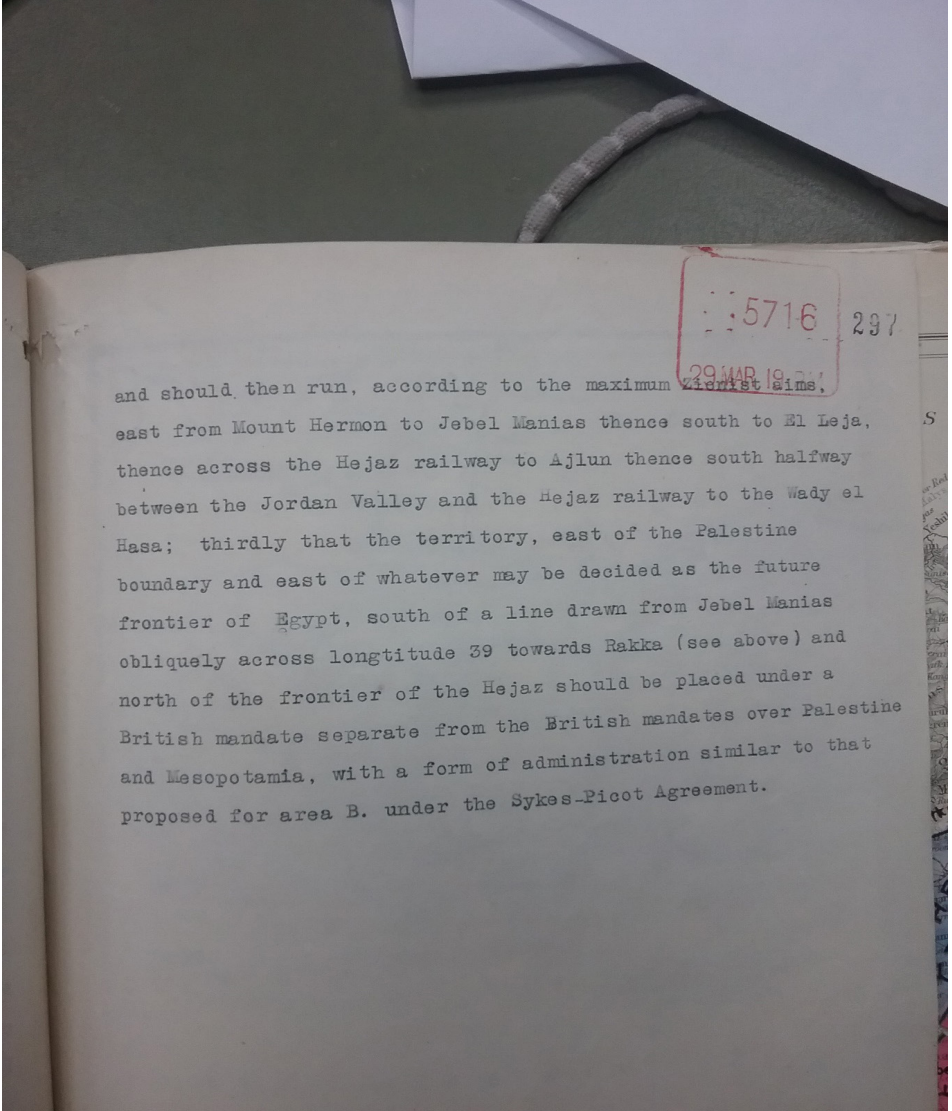
#### B. SOUTHERN SYRIA.

The discussion principally turned, as at the previous meeting on March 12th on the question whether it was desirable that the French mandate over Syria should extend from Damascus to South Syria East of the Jordan including Kerak and El Jauf. Colonel Lawrence again pointed out that an East-and-West-division of the country south of Damascus between the French and British mandates

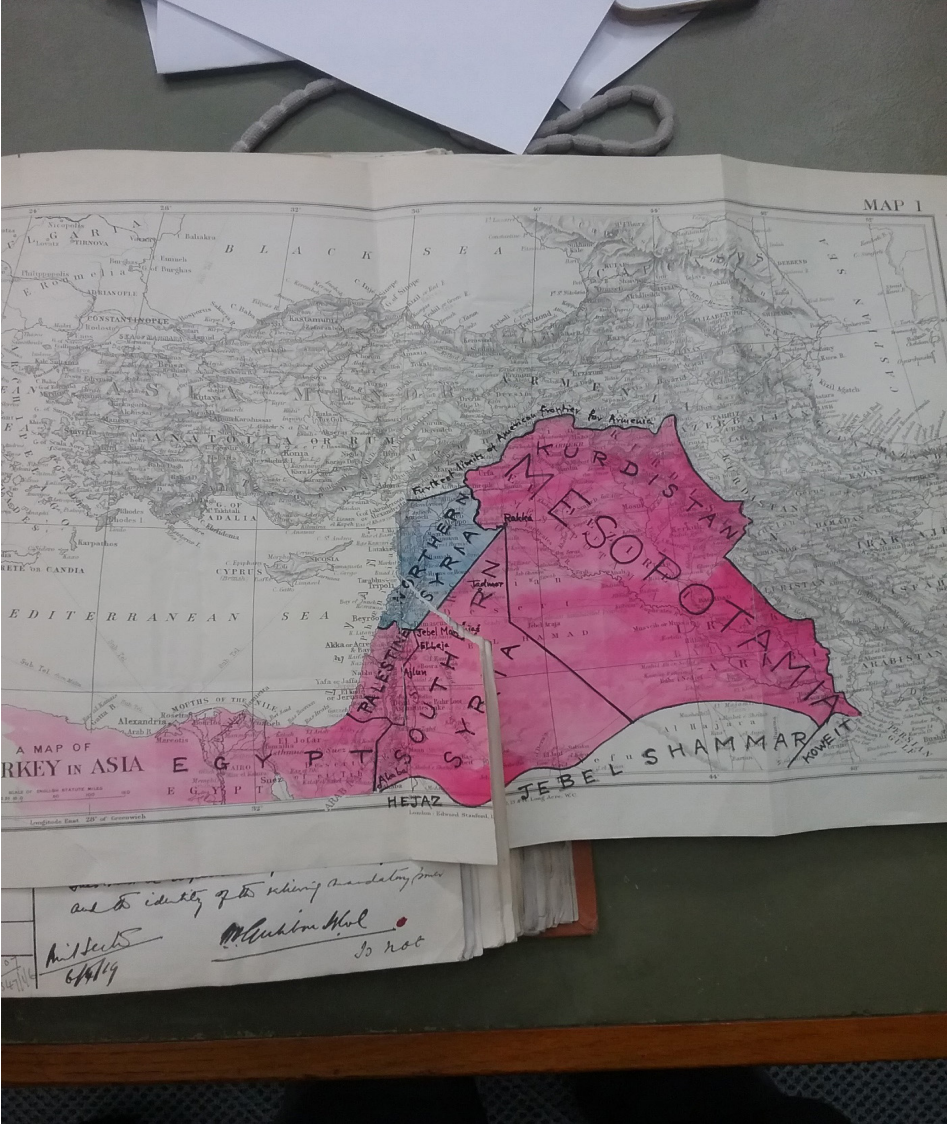




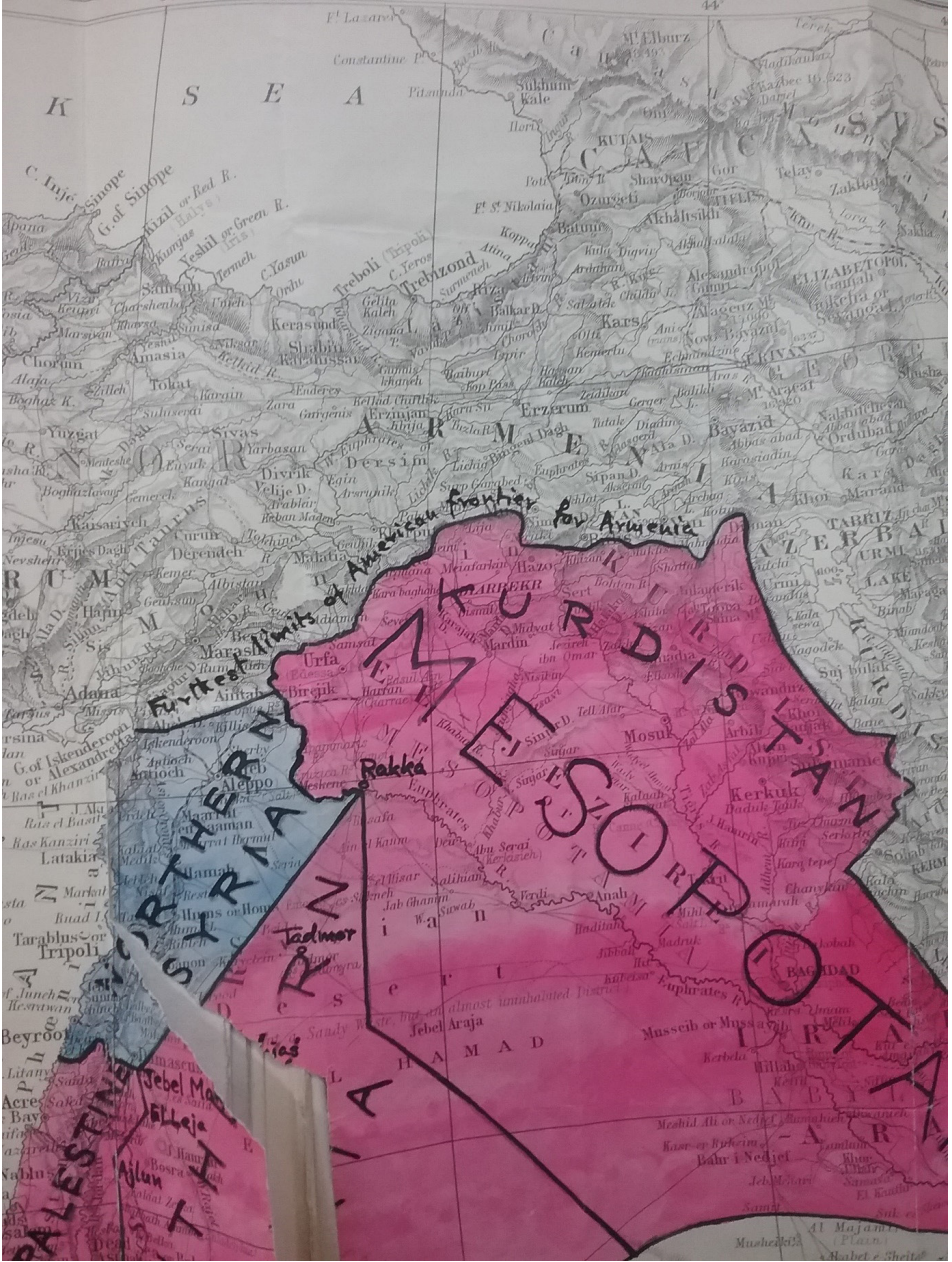




Paris Barış Konferansından Sonra Ortadoğu'yu Paylaşım Çalışmalarında  
İngiliz Ajan Ve Uzmanlarının 26 Mart 1919 Tarihli Toplantısı







#### Etik Kurul izni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

#### Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

#### Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

#### Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

#### Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

#### Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.